Раеп.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 45 (10337) 1977 чылдың февраль 23, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

«САЛЮТ-5»: ОРБИТАГА ИЙИ НЕДЕЛЯДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Виктор Горбатконуң болгаш Юрий Глазковтуң орбиталыг «Салют-5» эртем станциязынга космос ужудуушкунунуң ийиги неделязы доозулган.

Сөөлгү ийи ажыл хүнүнүң дургузунда космонавтылар планнаттынган шинчилелдерни болгаш шенелделерни күүседирин үргүлчүлээн. Ажылдың янзы-бүрү байдалдарынга башкарылга системазын, а ол ышкаш атмосфераның өл-шыгының конденсадындан суг үндүрүп алырының системазын шенеп көөрүн үргүлчүлээн турган. Эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга чер кырын болгаш атмосфера тургустунуушкуннарын чурукка тырттырарының ээлчеглиг сеансыларын чоруткан. Тырттырыышкынны Кавказтың, Каспий чанының чавызаажының, Поволжьениң девискээриниң кырынга кылган.

Февральдың 21-де хүннүң ийиги чартынында экипаж «Салют-5» станцияда тургускан, башкарылгалыг космос ужудуушкуннарының практиказынга бир-ле дугаар ажыглаач болгаш эргежок чугула апарганда атмосфераны бүрүнү-биле азы чамдыызын солуурун хандырып турар тускай хөй функциялыг холуштур кылган системаның шенелде хыналдазын кылган. Ол системаның шенелдези чедиишкинниг эрткен.

Эштер Горбатко биле Глазковтуң кадыкшылы байдалы эки.

Орбиталыг «Салют-5» станцияның ужудуушкуну үргүлчүлеп турар.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ ЮБИЛЕЙИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

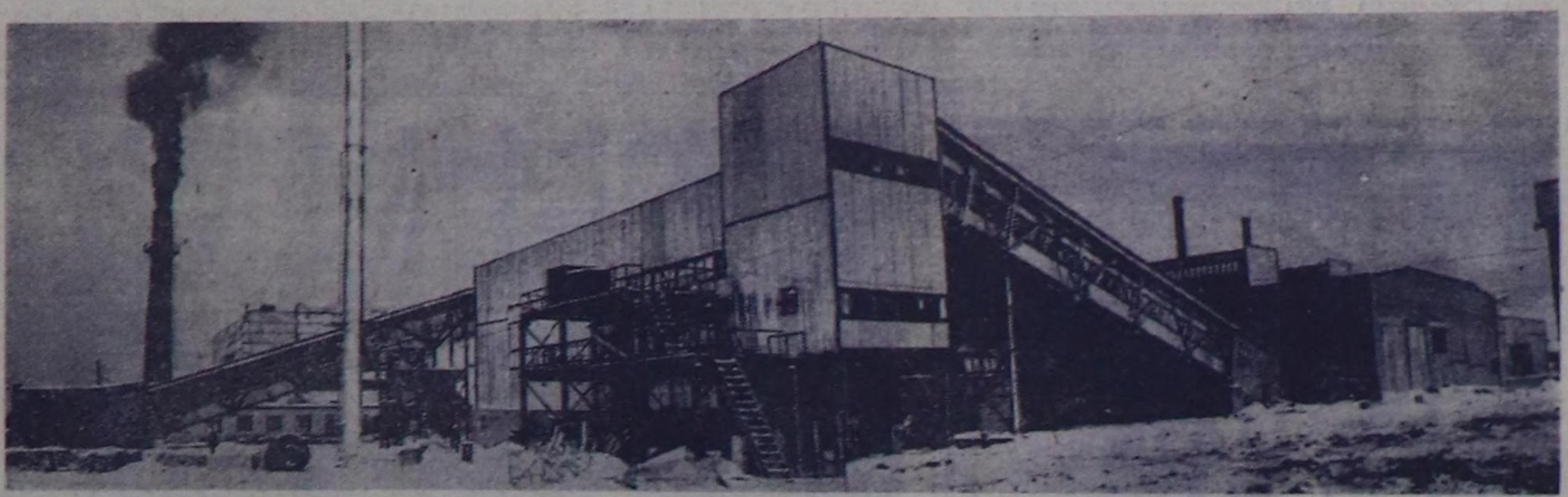

ЧУГУЛА ТУДУГДА

Элегес-Аксының хала материалдары кылыр заводунуң ажыглалга кирер хуусаазы хүн келген тудум-на чоокшулап орар. Ылангыя бо хүннерде ында ажыл хайнышкынныг. Бо заводтуң тудуунда киржип турар тудугжулар, монтажниктер, ажыглакчылар чугула объектини бирги кварталда ажыглалга киирер дээш кызымак ажылдап турар. Республиканың тудугларынга бо завод чылда 50 миллион ажыг тууйбу бээр күчүлүг.

Кол корпус. Ында 130 ажыг технологтуг дериг-херекселдер, 900 метр узун дурттуг 19 конвейер, агаар үндүрер чүс-чүс метр херекселдер тургустунган. Бо хүннерде кол корпустуң иштинде технологтуг дериг-херекселдерин эптеп салыры уламчылап турар болгаш тууйбу өрттедир бирги, ийиги суугуларны эптеп кылып турар.

Бо чугула объектини ажыглалга киирерინге дузалажыры-биле Назаров, Черногорск, Ачинск, Ак-Довурак хоорайларның монтажниктери ында кызымак ажылдап турар. Нарын херекселдиг ындыг заводту 1975 чылда Совет Эвилелинге бир-ле дугаарында Улан-Удэге ажыглалга киирген.

— Мындыг берге, солун-даа технологтуг дериг-херекселдерлиг объектиде бистиң бригадавыс бир-ле дугаар ажылдап тур. Бо дээрге чуртта ийи дугаар туттунуп турар тудуг болгай. Ажылдаары солун-даа-дыр, хүлээлгевисти ажыр күүседип тур бис — деп, «Сибирьтехмонтажтың» Ачинскиде монтаж эргелелинден суугулар эптеп кылыры-биле келген бригаданың бригадири В. В. Краспощеков чугаалай-дыр.

Завод тудуунда ажыл хайнышкынныг. Котельнаяның, 15 автомашинага гаражтың, административтиг корпустуң тудуу белен.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТАРДА: заводтуң нииити хевири. Адаанда: (солагай таладан) бригадир В. Печищев, слесарь Ю. Морозов, электросварщик С. Ээир-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ тырттырган чуруктары.

БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРНЫ — БЕШ ЧЫЛГА

Россия Федерациязының үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының, тудуунуң, транспортунуң, амыдырал хандырылга ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

Февраль 21-де Москвага Россия Федерациязының үлетпүрүнүң, көдээ ажыл-агыйының, тудуунуң, транспортунуң болгаш амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болган. Аңаа бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, оңгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседири, Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышты улам ыңай калбартып чорударының сорулгаларын чугаалажып көрген. Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш чазааның харысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев ажыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев хүндүлүг шаңнал-биле чөвүлел хуралдың киржикчилеринге, Россия Федерациязының ажылчыннарынга, тараачыннарынга, интеллигенциязынга чүректиң хавызындан байыр чедирген деп дыңнадыгны чыылганнар дидимниттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткааннар. РСФСР-ниң чедиишкиннеринге изиг байырны чедирбишаан, Леонид Ильич эрткен чылдың чедиишкиннерин улам ыңай хөгжүдериниң эргежок чугулазынче онза кичээнгейни угландырган. Улуг Октябрьның 60 чылын төлептиг уткуур деп, ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелекчи саналының кончуг улуг ужур-дузазын онзалап демдеглээн болгаш Совет Россияның ажыл-ишчилери алган хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиринге, беш чылдың пландарын боттандырарынга төлептиг салышкынны киирер дээрзинге бүзүрелди ол илереткен.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. А. Тихоновка сөс берген. Ол Россия Федерациязының төлээлекчилеринге 1976 чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдери-биле РСФСР-ниң шаңнатканы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Россияның ажылчы чоннарының оңгу беш чылдың баштайгы чылының онаалдаларын чурттуң чедиишкинниг күүседиринге киирген улуг салышкынның Н. А. Тихонов бодунуң чугаазынга демдеглээш болгаш оларга төлевилеттинген пландарны, социалистиг бедик хүлээлгелерни амыдыралга боттандырарынга улам ыңайгы чедиишкиннерни ол күзээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден М. С. Соломенцев бедик болгаш хүндүлүг шаңналды дээш ханы өөрүп четтиргенин илереткен. Ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан республиканың ажылчы чоннары партияның төөгүлүг XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш күштерин харамнанмас дээрзин СЭКП-ниң Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң бодунга ол бүзүреткен.

Чөвүлел хуралга бодунуң кылган илеткелинге М. С. Соломенцев СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле Россия Федерациязының каш-даа автономнуг республикалары, крайлары болгаш облаcтары, национал округтары, хөй санның хоорайлары, оон иштинде бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москва, Октябрь революциязының кавайы Ленинград, районнары, хөй санның бүдүрүлге черлери база каттыжышкыннар, организациялар болгаш албан черлери шаңнаткан деп демдеглээн.

Оңгу беш чылдың баштайгы чылында Бүгү-Эвилел социалистиг чарыжынга чедип алдынган чедиишкиннер болза Россия Федерациязының экономиказының, эртемниң болгаш культураның бүгү адырларының ажылдакчыларының кызымаккай күш-ажылының түңнели болган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Ол болза СЭКП-ниң XXV съездизиниң айтышкыннарын амыдыралга чедиишкинниг боттандырары дээш бүгү совет улустуң күженишкиннерин мөөңнээр талазы-биле партияның болгаш оон Төп Комитединиң политиктиг болгаш организакчы улуг ажыл-чорудулгазының түңнели болур.

Экономиктиг, политиктиг болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга республиканың чедип алышкыннары партияның, Төп Комитеттиң болгаш оон Политбюрозунуң политиказының салдары-биле чуртта тургустунган чогаадыкчы ниити байдалдың ачызында чедип алдынган деп, М. С. Соломенцев оон ыңай уламчылаан.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы бүгү совет кижилерниң күш-ажылчы эгелекчи чоруунуң улуг көдүрлүүшкүнүн болдурган. Партияның Төп Комитединиң кыйгырыы-биле бүдүрүлге черлеринде болгаш тудугларда, колхозтарда база совхозтарда, бүгү областарда, крайларда болгаш автономнуг республикаларда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылы—алдарлыг юбилейге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып чоруткан.

Партияның XXV съездизиниң угланышкының херек кырынга боттандырып чорударының дайынчы программазы болза СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) Пленумунуң шиитпирлери. Аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазы болган деп демдеглээш, республиканың партия, совет, хөй-нийти организацияларының, ажыл-агый органнарының, бүгү ажылчы чоннарның күженишкиннерин эң-не улуу-биле мөөңнээри негеп турар кол участоктарга болгаш чугула айтырыгларга илеткелчи доктааган.

Республиканың мурнунда туруп турар сорулгаларны шиитпирлээринге кончуг улуг дузаны эртемденнер, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери чедирген. Ол херекти СЭКП ТК кончуг улуг ужур-дузалыг деп санаан. Ол дугайын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ажыл-чорудулгазының дугайында чоокта чаа хүлээп алдынган доктаал херечилээн.

Оңгу беш чылды ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылы болдурар дээн партияның XXV съездизиниң салган сорулгалары камналганың эң шыңгыы чуруму чокка күүсеттинмес. Бүдүрүлге чери бүрүзүнге, организация бүрүзүнге чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдү, электроэнергияны камнаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудар, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорукка эптеш чок байдалды тургускан турар ужурлуг.

Оон соонда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының ажылдакчыларының шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларынга делгереңгейи-биле ол доктааган.

Оңгу беш чылдың кол сорулгаларын боттандырары, ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам ыңай бедидери улустуң хереглелиниң янзы-бүрү барааннарын бүдүрери-биле дорт харылзаалыг. Бо чылдың пос-таавыны, трикотаж кылыгларны, хом идиктерни болгаш өске-даа барааннарны бүдүрүп үндүрерин улуу-биле ковудедир.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларынга хөй черни илеткелде үндүрген. Республикага тараа культураларының дүжүткүрүн бир гектардан 17 центнерге чедирери көрдүнген болгаш күрүнеге 52,5 миллион тонна тарааны садары социалистиг чарышта көрдүнген. Мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле эътти, сүттү болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрериниң болгаш садып алырын элээн улуу-биле улгаттырарын чедип алыры эргежок чугула.

Тудугнуң, транспорттуң, садыгның, амыдырал, коммунал болгаш медицина хандырылгазының, улус өөредилгезиниң органнарының база дээди школаның ажылдакчыларының мурнунда туруп турар сорулгаларны, республиканың ажылчы чоннарының амыдыралының культурлуг деңнелиниң улам ыңай көдүрериниң, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзырангайжыдарының оруктарын база-ла илеткелде тодаргайы-биле көргүскен.

Улуг Октябрьның 60 чыл оюнуң демдеглеттиг чылынче киргеш, Россияның хоорайларының болгаш көдээ суурларының ажыл-ишчилери төлевилеттинген онаалдаларны чедиишкинниг күүседир дээш ниити дакпыр күженишкин-биле демисежип турар деп, М. С. Соломенцев түңнелинде чугаалаан. Социалистиг чарыштың миллион-миллион киржикчилери чаа бедик көргүзүглерни чедип алырынга болгаш партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга бүрүн шиитпирлиг.

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң, оңгу беш чылдың болгаш 1977 чылдың улус ажыл-агый пландарын хуусаа бетинде күүседириниң талазы-биле Россия Федерациязының ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин чүүлдүг деп көрген.

СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны чөвүлел хуралдың киржикчилери улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 107 чыл оюнга болгаш Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдуруп, апрель 16-да коммунистиг субботник чорудар дугайында москвачыларның инициативазын чурттуң ажыл-ишчилери деткээннер. Оон ачызында чедип алыр дээн бедик деңнелдерниң, курлавырларның дугайын СЭТА-ның корреспондентилери мынчаар дыңнатканнар.

«Ростсельмаш» заводунуң комбайннар эптээр цегинге хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Бүдүрүлге черниң ажылдакчылары апрель 16-да эң дээди шынарлыг «Нива» деп 70 комбайнны бүдүрүп үндүрер деп шиитпирлээннер.

«Тулачермет» дээр эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының металлургтарының митингизинге шой ээлдирикчизи В. Груниниң саналы-биле ленинчи коммунистиг субботниктиң хүнүнде пландан ажыр 200 тонна шойну бүдүрүп үндүрер деп хүлээлгени алганнар. Косогорскиниң металлургия заводунуң металлургтары апрель 16-да шалыпчы ээлчегге ажылдаарлар. Анаа металлды камнаттынган чиг-эттен болгаш чүгле бедик шынарлыг кылдыр ээлдирип үндүрер деп шиитпирлээн.

Камчатканың ажыл-ишчилери субботниктиң хүнүнде күш-ажылчы бедик түңнелдерни чедип алыр деп аазааннар. Чижээлээрге, Петропавловскиниң бажың тудар комбинадының коллективи 200 кубометр планныг турган, 230 кубометр эптээр демир-бетонну тергиин эки шынарлыг кылдыр бүдүрүп үндүрерин хүлээнгеннер. Продукцияның он хуузун камнаттынган материалдардан бүдүрүп үндүрер.

Москваның мурнакчы бүдүрүлге черлериниң эгелекчи саналын Грузияның ажылчы чоннары база деткээн. Тбилисиниң № 2 трикотаж фабриказының коллективиниң митингизинге санал бергеш, бижикчи цехтиң комсомолчу-аныяктар бригадазының удуртукчузу Г. Дореули коллективтиң өмүнээзинден ол хүн эң-не продуктулуг, камналгалыг ажылдаар, бүгү продукцияны тергиин эки шынарлыг кылдыр дужаарын аазаан. Республиканың ажылчы чоннары апрель 16-да камнап алган чиг-эт-биле, материалдар-биле болгаш электроэнергия-биле ажылдаар деп хүлээлгени алганнар.

Бөгүн — Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 59 чылының байырлалы

ССРЭ-ниң камгалал министриниң
ДУЖААЛЫ

1977 чылдың февраль 23. № 65. Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер Чепсектиг Күштерниң хоочуннары!

Бөгүн бистиң Төрээн чуртувус Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 59 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң улустары бо байырлалды СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлевилээни коммунистиг тургузуушкунунуң өндүр улуг пландарын амыдыралга боттандырары дээш демисээлге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бедик күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хажык чок көдүреринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, бүгү ниитилел бүдүрүлгезин шапкын хөгжүдеринче угланган. Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, оңгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы улам-на күштелип турар. Бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзү хүн бүрүде быжыглып, чоннуң чаагай амыдыралы өзүп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы, тайбың болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш улам ыңайгы демисээлдиң программазын амыдыралда хажык чок боттандырып турар.

Совет Эвилели социализмниң акы-дуңма чурттары-биле, бүгү-ле тайбыңга ынакшылдыг күштер-биле кады дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын улам ыңай хандырып, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптерин улам-на быжыы-биле бадыткаарын чедип ап турар.

Агрессчи империалистиг бөлүктер «совет кыжаныг» дээр меге-хоозун сыдаг-биле хедербишаан, делегей байдалын чогумчуларынче угланышкынга бар-ла шаа-биле удурланыышкынны кылып турар. Олар чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерин күштелдирип, шериг бюджеттерин улгаттырып, чер бөмбүрээниң янзы-бүрү районнарынга дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын өөскүдүп үндүрерин оралдажып турар.

Ындыг байдалдың үезинде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы быжыг-турушттуг чорутпушаан, Совет Эвилелиниң камгаланыр күчү-шыдалын бистиң тайбың амыдыралывыска семээриңден кым-даа диттикпес ындыг деңнелге тургузуп турар.

Коммунистиг партияның тургусканы ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери ленинчи чагыгларны ыдыктыы-биле күүседипшаан, бодунуң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле социалистиг Ада-чуртту камгалаарының шыырак херээнге шынчызы-биле бараан болуп келген. Бо хүннерде Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары бүгү совет улус-биле кады Октябрь мурнунуң чарыжын калбартып турар. Олар боттарының мергежилин база дайынчы белеткелин сайзырангайжытпышаан, Варшава Керээзиниң чурттарының армиялары-биле чаңгыс аай чыскаалда туруп алган, социализмниң чаалап алышкыннарын, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун серемчилелдиг-биле болгаш бүзүрелдиг-биле камгалап турар.

Эштер ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчылары!

Эштер Армияның болгаш Флоттуң хоочуннары!

Бүгү улустуң байырлалы — Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 59 чыл оюу-биле холбаштыр силерге байыр чедирип тур мен. Дайынчы база политиктиг белеткелге, амгы үениң чепсээн болгаш чаа техниканы шиңгээдип алырынга, шеригниң сагылга-чурумун база организастыг чоруун быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни Чепсектиг Күштерниң бодунуң составынга күзедим.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 59 чыл оюн демдеглээри-биле дужаарым болза:

1977 чылдың февральдың 23-те ук черниң-биле 21 шак турда, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Севастопольга, Одессага, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр-шивээ Брестиге байырлал фейерверигни кылыр.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 59 чыл оюу делгерезин!

Маадырлыг совет улус болгаш оон алдарлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү-ле тиилелгелеривистиң сорук кииришкчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы **Д. УСТИНОВ.**

Кызыл гарнизонунуң кызыгааржылары хайгыылда.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

Бөгүн, февраль 23— Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү

ПОХОДТАРГА БОЛГАШ ТУЛЧУУШКУННАРГА ТӨРҮТТҮНГЕН

Бистиң Төрээн чуртувус Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60-гы чылынче кирипкен. Совет улус болгаш оон дайынчылары Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш быжыг туруштуг демиселди чорудуп турар. Совет Чепсектиг Күштерниң төрүттүнгениниң, өзүп быжыкканының болгаш амгы үе-чадада оларның ролюнуң дугайын чугаалап бээрин **алдарлыг полководчу, Совет Эвилелиниң Маршалы Александр Михайлович Василевскийден** СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Коммунистиг партияның мерген угаанының болгаш чүвениң алызын көөрүн бөгүн база катап бедии-биле үнелеп турар бис. Бистиң улузувустуң чоргааралы болгаш алдары, революцияның чаалап алыышкыннарының шынчы камгалакчызы — Совет Чепсектиг Күштерни В. И. Ленинге баштаткан партия тургускан болгаш хөгжүдүп быжыглаан.

Ажылчын; тараачын Кызыл Армияны болгаш Ажылчын-тараачын Кызыл Флотту организастаар дугайында Совнаркомнуң декреттеринге В. И. Ленин 1918 чылдың январь 28-те болгаш февраль 11-де ат салган. Чаа хевириниң армиязын тургузарының кол принциптерин ол декреттерге тодаргайлаан болгаш армияның ангылыг характерин төөгүде бир дугаарында ажыы-биле чарлаан.

Кызыл Армия болгаш Флот ак гвардейжилерге база интервентилерге удур маадырлыг демиселди үш чыл ажыр чорудуп келген. Октябрь революциязындан төрүттүнген Совет Чепсектиг Күштер ажылчыннарның болгаш тараачыннарның социалистиг чаалап алыышкыннарын, бодунуң Ада-чуртунуң хамаарышпас чоруун камгалап алган. Ол төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелге болган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны бистиң Төрээн чуртувуска канчаар-даа аажок улуг шылгалда болган. Ынчаарга Коммунистиг партияга удурткан совет улус агрессчи-биле өлүмнүг сегиржип алыышкынче эрес-дидими-биле кирипкен. Октябрьның чаалап алыышкыннарын, бодунуң Социалистиг Ада-чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар дээш ыдыктыг дайынче көдүрлүп үнген. Совет-герман фронт хемчээлиниң болгаш кадыг-дошкунунуң талазы-биле туруп көрбээн тулчуушкуннарның аренази болу берген.

Дайынның баштайгы үезиниң шиитпирлиг болуушкуну Москва чанынга төөгүлүг тулчуушкун болган.

Оон соонда Сталинград болгаш Курск тулчуушкуннары, 1944 чылдың Ленинград чанынга болгаш Украинага, Белоруссияга болгаш Кишинёв чанынга, Прибалтикага дыка хөй чайынналчак шавар-халдаашкынның операциялары болгулаан. Ооң түңнелинде совет черни эжелекчилерден бүрүнү-биле аштап арыглаан.

Совет Чепсектиг Күштерниң 1945 чылда Чөөн Пруссияга, Барыын Польшага, Чехословакияга шиитпирлиг согуушкуннары, кедергей улуг Берлин операциязы герман фашизмни бүрүнү-биле чылча шаварынга чедирген. 1945 чылдың майының 8-те гитлерчи Германия чугаа чокка дүжүп бээр дугайында актыга ат салган.

Совет Эвилели Ада-чурттуң Улуг дайынынга шериг, политиктиг болгаш экономиктиг, идеологтуг болгаш дипломаттыг тиилелгени чедип алган. Ол тиилелге болза, бистиң ниитилелдиң капитализмден артык күштүүн тодаргай көргүскен, Октябрьдан төрүттүнген социалистиг тургузугнуң тиилелгези болган. Төөгүде деңнежир чүвези чок маадырлыг чорукту кылган совет улус ол тиилелгениң кол чаалакчызы болган.

Дайын соолунуң бүгү үезинде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тайбыңны база улустарның айыыл чок чоруун камгалаарының политиказын хажыг чокка, быжыг туруштуу-биле чорудуп келген болгаш делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле аайлап таарыштырар талазы-биле хөй санныг эгелекчи саналдарны идип үндүрүп турар. Ол-ла үеде империализмниң эң-не агрессчи бөлүктери дыка идепкейжип, чепсектиң эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турарын партия болгаш чазак барымдаалавайн барып шыдавас. Ынчангаш Совет күрүне чурттуң камгаланыр аргалыын быжыглаар дугайында сагыш салып турар.

Бо чыл болза Улуг Октябрьның 60 чыл оюнуң, алдарлыг Совет Чепсектиг Күштерниң юбилейинге белеткелдиң чылы-дыр. Бүгү совет кижилер ышкаш, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары чоннуң амыдыралында ол шылгарангай политиктиг болуушкунну Төрээн чурттуң ынаныштыг айыыл чок чоруун хандырарынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң кыйгырыын изи-биле деткээн.

Октябрьның 60 чыл оюнга телептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш Совет Армияда болгаш Шериг-Далай Флодунда калбарган. Ынчаарга ол чарыштың эгелекчилери Чепсектиг Күштерниң хевирлериниң мурнакчы кезектери болуп турар. Ол шериг коллективтериниң патриоттуг эгелээшкинин бүгү-ле шериг кезектеринде болгаш корабльдерде бир демниг деткээн.

Ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр ылак сырый каттышкан Совет Чепсектиг Күштер Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның акы-дунма армиялары-биле дайынчы демнежилгеге моон соңгаар-даа социализмниң, коммунизмниң болгаш бүгү-ниити тайбыңның камгалалынга бүзүреддиг турар апаар.

ДНЕПРНИҢ ЭРИИНГЕ

— Че, оолдар, ам-на туттуңар!—деп, улуг сержант Ефимов оңгуларда өөрүн чагыышаан, долу октуг автоматтың боолаарынга эптиг кылдыр сала берген.—Аткаарлаар черивис чок, соовуста — терең суглуг Днепр. Ынаар халчыр болзувусса, фашистер бисти чаңгыстап санап тургаш, боолап каарлар. Мээң ол сөстеримни утпаңар.

Чап-чаа болган күштүг бомбалаашкындан өрттенген, үрелген, довурак-доозун-биле холушкан бүгү чүвениң ыжсыг, дарызыг чыды думчук иштин ажыдып турган.

Фашистер дорт-ла чыскаалыпкаш, атакалап кирипкеннер. Оңгуда чыткан каш санныг совет дайынчылар мындыг туруштуг атакадан сүртей бээрлер боор деп бодааннары ол чадавас.

— Адыр, оолдар, ам-даа чоокшулазыңнар!

Фашистер мырыңай бо келген.

— От!—деп, улуг сержант командылаан.

Автоматтарның, пулемёттарның чаашкын дег куттулгаң октарынга таварышкан дайзыннар, ческен сиген дег, кээп ужуп эгелээннер. Оон арткаңнары боолавышаан дезипкеннер.

Бир атаканы ойтур шаптывыс деп, Леонид Николаевич иштинде өөрүп бодаңган. Ам база кээрлер эвеспе. Ооң соонда база. Оон база... Бир эвес дарый дуза кээбес болза, хомуданчыг-дыр. Моон кымның-даа дириг үнери берге...

Леонид Николаевич ол аңчыг бодалдарын бодавазын оралдажып, эрткен амыдыралындан кезек-кезек үелерни сагынган.

... Томск. Өөрүшкү чок чаш чылдары. Каржы-хажагай адазы, берге салым-хуузунга бастырган, ыыт-дааш чок апарган авазы Федосья Степановна. Адазының аажы-чаңы-биле эптежип чадааш, 14 харлыг чеппейн чыда бажыңындан чорупкан. Матрос, кочегар, түлүрүкчү. Октябрь революциязының дугайында медээ. Кызыл Армияның хүрээлеңинче келдирткени...

— Эш улуг сержант, келдилер-ле!—дээн бир эжиниң дыңзыг сөстери ооң бодалдарын доктаадыпкан.

— Белеткениңер! От!

Кайы-даа таладан автоматтар, пулемёттарның даажы чыжырткайнып үнген. Фашистерниң шургууру улам кедерээн. Ынчалза-даа эрес дайынчыларның частпас адыышкыннарынга таварышкаш, өлүп-ле турганнар.

База бир атака ойтур шаптырган. Ол тулчуушкунга бистиң ийи пулемётчувус өлүрткен. Оларны чанында аблояклар адаанга салгаш, арыннарын пилотка бөрттери-биле шып кааннар.

«Ам база келирлер. Оларның каргыштыг октары кымны-даа кээргевес. Өске эштериниң дузазы оралдап каар болза хомуданчыг-дыр...» Леонид Николаевич хөй чүве бодавазын оралдажып, бажын бедиди көдүрүп келгеш, бурунгаар хараңгылаан. Өлүрткен немецтерниң каш базым черде оваалап берген мөчүлеринден башка чүве-даа көзүлбес болган. Тайбың хүннерде дег, шуут-ла [illegible].

Кызыл Армияга албан эрттирип эгелээни. Оренбургка аъттыг шериг курстарынга өөренип турганы. Ону бичии командир эргелиг доозкаш, аъттыг шеригниң он дугаар Алтай дивизиязынга келгени, аңаа взвод командылап, багай эвес командир эргип, өлзээвадып, мактадып турганы, 1925 чылда шериг албанындан халашканы улуг сержант Леонид Ефимовтуң дүвүрээзиниң бодалдарынга база катап киргилээн. Ооң соонда алдын тывыжының шахтазынга, Красноярскиниң пароходство черинге ажылдап турганы, аңаа матростан эгелээш, «Стрела» дээр улуг пароходтуң капитаны болганы...

Дирс-то-ог! Маадырлыг хайгыылчыларның быжыгланып алган черинден каш-ла метрге дүшкен снарядтың бузундулары кара хөрзүн-биле кады ол-бо чүктерже чашканналы берген. Ооң соонда база бир снаряд чазылган. Фашистер оларның чыткан черин билип алгаш, үгер-боолар-биле дорт боолап эгелээни ол. Чазылган снарядтарның көдүрген хөрзүн-довураа баш ковайтыр арга чок чыткан дайынчыларны хөме дүжүп тургулаан. Кезек ынчаар уламчылааш, үзүктели бээри билек, бомбалаашкын эгелээн...

Ооң мурнунда мындыг болуушкун болган.

1943 чылдың сентябрь 21-де орайтады генерал П. С. Рыбалконуң үшкү гвардейжи танк армиязының болгаш генерал В. К. Барановтуң бирги гвардейжи аъттыг шериг корпузунуң кезектери дайзынның күштүг удурланыышкынын сый шаапкаш, Днепрниң Переяслав-Хмельницкий девискээринге чедип келген. Ооң даартазында кежээликтей хөй-хөй берге тулчуушкуннарга киржип каапкан улуг сержант Леонид Ефимовту батальон командири келдирткен.

— Өске кезектерниң кээрин манавайн, дайзынны сүрерин, Днепрниң оң талакы эриинге быжыглаңыр арганы аңаа бербезин армияның командылалы бистен негеп турар-дыр—деп, ол чугаалаан.— Бөлүк эки турачы дайынчылардан алгаш, хемниң ол чарынче Зарубенцы суурнуң девискээрин таварты билдиртпейн кешкеш, ону эжелеп, быжыгланып алгаш, бүгү батальоннуң кежип, дузалап кээринге чедир плацдармны бар-ла арга-биле тударын силерге дагзып тур бис. Шыдаар силер бе?

— Дыңнап тур мен, эш командир. Бүгү-ле болдунар арганы ажыглаар бис.

Каш минута эрткенде улуг сержант Ефимов он эки турачы дайынчыны алгаш, даалганы күүседири-биле үнүпкен. Оларның чепсээ— автоматтар, гранаталар, бижектер, ийи хол пулемёду, доллур октуг дискалар. Хайгыылчыларны В. И. Чапаев аттыг партизан отрядындан келген аныяк эр баштап чораан.

Днепрниң эриинге келгеш, аңаа хүндүс-ле белеткеп каан хемеге олурупкаш, дүрген-дүрген эжип кежипкеннер. Ындыкы эриктен немецтерниң адып үндүрген ракеталары дүннүң дүмбей караңгызын кезе шаап, хемниң бызаңнаан калбак суун чырыдып тургулаан. Хемеде олурганнар ракета чырыткылаш дээрге-ле чавызап кыннып чораннар. Оларның кижи бүрүзү салдынган сорулганың нарынын эки билип чораан.

Совет шериглерниң күштүг шавар халдаашкынын доктаадып болур чер чогум-на терең болгаш калбак суглуг Днепр дээрзинге дайзыннар улуу-биле идегеп турган. Ынчангаш хемниң оң талакы бедик эриинге «Чөөн талакы камгалал» дээр камгалал шугумун тудуп алганнар. Оон хемниң суун дүн-хүн чок хайгаарап, көзүлген-не чүвени хөме боолап турганнар.

Хайгыылчылар дүнениң ийи шак үезинде өске эрикче кежип келгеннер. Чолдак-чолдак ыяштарлыг арыг кыдыынга үнүп келгеш, партизан удекчиниң соондан шимчепкеннер. Хенертен ырак эвесте оожум чугаа дыңналган. «Немец таныыл эвес мийнан?» деп бодал Ефимовтуң бажынга чык дээн. Оон ийи талазындан бүзээлей аарак кедеп чеде бээрге, ол черниң чурттакчылары болган. Ийи эр, ийи херээжен—дөрт кижиниң арыннары дөгере балыг, ханныг болганын дайынчылар караңгыда безин эскерип кааннар.

— Каргыштыг фрицтерниң аспаандан арай деп адырлып ап, суурдан дезип үнүп келдивис — деп, оларның бирээзи чугаалаан.

— Суурже орукту, фашистерниң турар черлерин айтып берип шыдаар силер бе?—деп, Ефимов айтырарга, ийи эр кижи дораан-на чөпшээрешкеш, дайынчыларны эдерткеш, суурже углапкан.

Ол дүне суурга изиг тулчуушкун болган. Кандыг-даа халдаашкын манавайн, Зарубенцы суурнуң бажыңнарынга амырап удуп чыткылаан фашистерни совет дайынчылар шупту чыгыы узуткап кааннар. Эжелекчилерниң ийи аар пулемёду, бир миномёду, хөй-ле боолар болгаш доллур октар урган хааржактар база тиилекчилерниң холунга кирген. Ефимовтуң бөлүү тус черниң чурттакчыларының дузазы-биле бүгү чепсекти суур ындында чимистиг садтың төнчүзүнге дажыглап алгаш, аңаа оңгулар казып, быжыгланып эгелээннер. Бир солдат батальон штавынче медээ чедирери-биле дедир чорупкан. Чер чырып орда, немец бомбалакчы самолёттар-даа келген...

Дүвүрээзиниң дүне. Кижи бүрүзү дуза кээрин манап чыткан. Ынчалзажок дайзыннар хемни хайгаараарын улам күштелдирип, ракеталар, прожекторлар-биле үзүктел чок чырыдып турганнар. Автоматтар, пулемёттар даажы ындамында бо-ла дадырткайны бээр.

Даң аткан. Немелде күш ам-даа келбээн. Улуг сержант Ефимов эштерин эргилдир көрген. Дүне орта удуваанындан оларның могап-шылааны илдең болган. Чамдыктарының баштары шарыглыг. Леонид Николаевич боду база удуваан: дүн дүне тулчуушкунга балыглаткан холу аараш, карак шиммээн.

Фашистерниң калчаалыг атаказы база катап эгелээн.

— Туттуңар, оолдар! Сөөлгү окка чедир тулчур бис—деп, улуг сержант өөрүнге чугаалаан.

Ам немецтерни боттарының пулемёттары-биле хөме боолап, гранаталар-биле октап эгелээннер. Тулчуушкун улам чидиглеңген. Фашистерниң шургууру дам бар чыткан ышкаш болган. Таптыг-ла ол өйде чаныш-сыныш чок дайынчыларның артынга дүшкен снарядтың бузундузу Ефимовтуң будунга кээп дегген. Кезек болганда өске снарядтың бузундузу ооң чаагын буза шаапкан.

Ол медерелин ышкынып бар чыда, чанында чаңгыс-ла автоматтың даажын, ыракта күчүлүг «ураны» шала-шула дыңнаан...

Ол тулчуушкунга көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш улуг сержант Леонид Николаевич Ефимовка Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты тывыскан.

Бо хүннерде 75 харлыг ветеран Кызыл хоорайда чурттап, ажылдап, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге бодунуң телептиг үлүүн киирип чоруур.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 2 (62)

Хакасиядан чагаа

Бистиң чоок кожавыс Хакас автономнуг область чурттуң бүгү девискээрлери дег кайгамчык шапкын хөгжүлдениң оруунда, оңгу беш чылдың планнарында айыттынган бедиктерже хере базымнар-биле бурунгаарлап орар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу-биле холбаштыр Саянның девискээр аайы-биле экономиктиг районунга чаа бүдүрүлгелерниң тудуу бо беш чылда база уламчылап турар. Чүгле үлетпүр эвес, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези, эртем, культура областа шапкын хөгжүлделиг. Ол хөгжүлдени, бурунгаар базымнарны боттандырып турар совет кижилер дугайын хакас бижикчи Андрей Топоев биске чагаазынга чоргаарал-биле чуруп, бижип чорутказ.

Абакан-Аксы районнуң «Абакан» совхозта сураглыг кижилерниң бирээзи Алексей Нефедович Тоторов (үстүнде чурукта). Ол хөй чылдар дургузунда кадарчылап, төрээн совхозунга хөй хойну, дүктү берген. А. Тоторов Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи, социалистиг чарыштың чыл бүрүде тиилекчизи боор турар.

Аскиз районнуң Есинонуң хой ажылдыг совхозунда Николай Макарович Топоев база мурнакчы кадарчы. Ол—Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи (ортузунда чурукта).

Ада-чурттуң дайынынга маадырлыы-биле өлгеннерге тураскаалды болгаш Мөңге отту Абаканда эрткен 1976 чылдың төнчүзүнде ажыткан (адаанда чурукта).

А. ТОПОЕВТИҢ чуруктары.

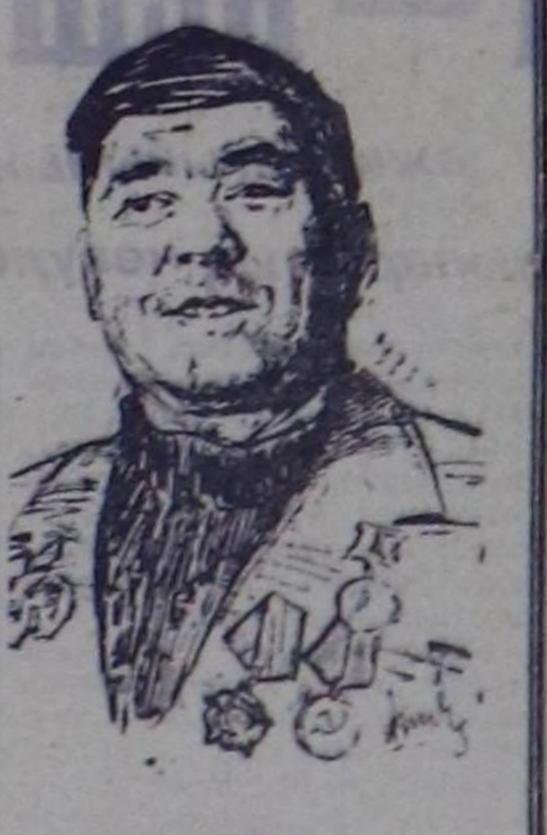

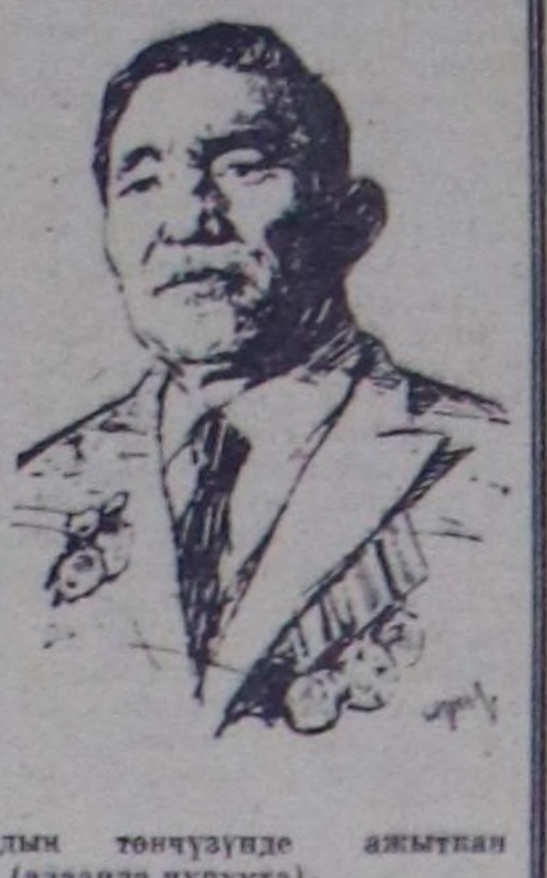

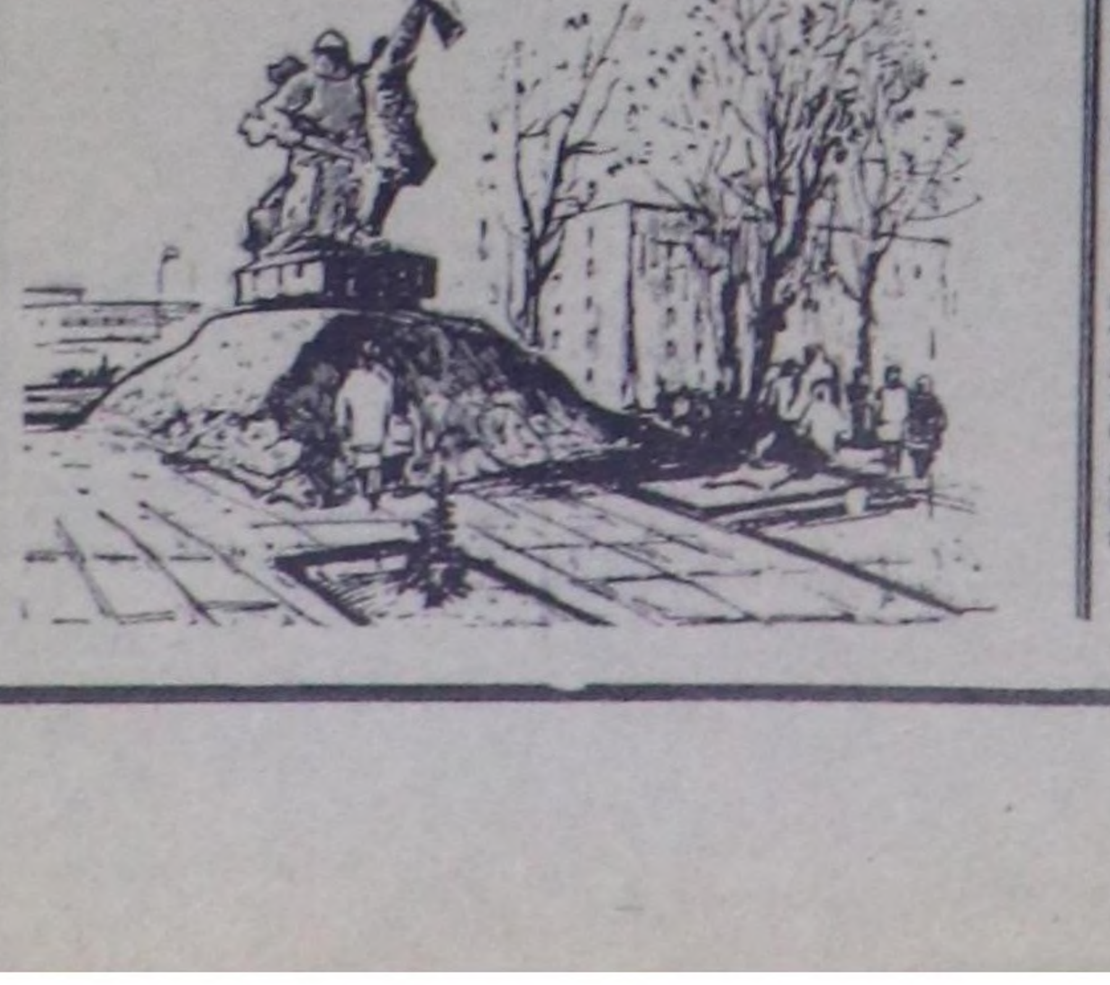

Чоокта чаа Кызыл хоорайның шериг комиссариадынга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге болгаш шериг комиссариаттарынга үр чылдарда ажылдап чораан бөлүк офицерлерге «Чепсектиг Күштерниң ветераны» деп медальдарны байырлыг байдалга тывыскан.

ЧУРУКТА: республиканың шериг комиссары М. В. Котелевскийниң (солагай талазындан ийи дугаарында) шаңнатканнарга байыр чедирип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Кышкы эртен. Даң бажында оттуп кээримге, бажыңда улус ында-мында дүвүрээн турлар.

— Дыка шимээргевеңер, акыңар эки удузун—деп, авам кужур сымыраны-дыр—ырак узак чер баар кижиге берге-ле болгай.

— Ам оттурупса кандыгыл, чем ижип-алзын—деп, ачам сүмелей-дир.

— Адыр, бичии мана, бо мун хайны дээрге оттурар бис—деп, авам харыылады.

ҮДЕЛГЕ

Хевим кеттингеш, ындыкы өрээлден үнүп келдим.

Бичии оглум мени көрүп кааш, холчугаштарын өрү көдүрүп чоруй диван кырында кээп дүштү. Оглумну барып тудуп аарымга, «ырава ачай» дээнзиг бичии холдары-биле арнымны дырбактап туру. Ооң авазынга тутсуп кааш, чемненип орумда автобус ап четти.

Идик-хевим кеткеш, чемоданым холга туткаш үнүптүм. Чоок кижилерим мени район төвүнге чедир үдээр дээш кады чорупту. Кышкы хүн соок-даа болза, автобустуң соңгалары хыраалаваан. Соңга караандан өскен совхозумнуң мал-маган оъттаар шөлдерин база бодумнуң трактор-биле чарып турган ховуларымны көрүп чордум. Удаваанда Чадаанаже хап кирип келдивис.

Ол аразында Кызыл баар автобус база чедип келди. Биледим садып аарымга, ачам хажызынче кый деп алпаргаш, чагый-дыр: «Че, оглум, ам аъттанып деп баардың, чедер чериңге менди-чаагай чедип ал. Шериг херээн эки эрттиргеш, хап чанып кээр сен».

Шупту улузум-биле байырлашкаш, оглумну холумга тудуп, чассыдып, ооң авазы Валяны дыңзыг куспактап кааш, автобусче кире халыдым. Удаваанда ол шимчеп чорупту. Төрээн кижилерим холдарын чайып туруп калдылар.

В. СОДУНАМ.

Н шериг кезээниң дайынчызы. Ыракы Чөөн чүк.

АЧАВЫСКА

Бистиң ачавыс Биче-оол Дагбаевич Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозта ажылдап, чурттап чоруур. Ававыс-биле кады фермада ажылдап турарлар.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү бистиң өг-бүлевиске черле онзагай байырлал кылдыр чыл бүрүде демдеглеттинип келген. Ачавыс—Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачылар-биле кады фашист эжелекчилерни чылча шаварынга ол бодунуң үлүүн киирген. Ачавыска чоргаарланыр бис. Ол ам тайбың иштиң солдады.

Бөгүн бистиң ачавыс Моңгуш Биче-оол алдан харлап турар. Октябрьның чажыды, дайынның болгаш тайбың иштиң солдады ынак ачавыска Совет Армияның хүнүнде алдан харлааны-биле изиг байырны чедирип, аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис.

Студент уруглары Рая болгаш Зина КУУЛАРЛАР.

Солдаттың эрес чоруу

Соок дүне. Хат тынышты бачыдады бээр. Кезек өөредилге эрттирер черинче орук чок черлеп, хөртүктер таварты чоруп орган. Чамдык минуталарда кан машиналарга безин берге апаар, ынчан моторларга, күчүлүг куяк техникага кижилер—солдаттар дузалажып чорааннар.

—Чедер черге кээрге боолаар караны хар көжеге шыва алы берген болган. Бирги ээлчегниң боодалгазын канчаар эрттирериниден дыка хөй чүүл хамааржыр. Ол чедиишкинниг эртер болза, арткан ээлчеглер база боттарынга бүзүреддиг болурлар.

Бирги ээлчегде боолаар кылдыр кымнарны томуйлаарыл? Командир эң экилерниң аразындан улуг сержант Александр Сундуй-оолду адаан. Ол комсомолчу оол—дуржулгалыг специалист. «Тыва көдээ тудуг» трестиниң тудугжузу чораан Сундуй-оол ол боодалганы тергиин эрттиргеш, бодунуң дайынчызын көргүскен.

Ак-Довурак хоорайның № 41 профессионал-техниктиг училищезиниң дүүнгү сургуулу, ам ефрейтор Дмитрий Назаров ажылгыр, кыптыккан энергиялыг кижилерниң бирээзи. «Тулчуушкунче!» деп командазын дыңналыры билек ол танкыда олуруп ээлепкен. Дайынчы машина ол-ла дораан от-ажылдар черже бурунгаарлапкан. Дмитрий чүгле караның көстүп кээрин манап, шыгаап алган чоруур деп чүвени солдаттар билип турганнар. Ол чаңгыс-ла бодалдыг—караны часпайн боолаар.

Боо даажы кургамзык кылдыр чыжырт дээн. Бирээ... ийи... Боодалга эрттирер черниң кырынга пулемёт даажы тарамык дыңналгылаан. Машиналар отту соксадырының кызыгаарынга чедип келгеннер. Түңнел дораан-на билдине берген: эң эки.

Танкистер улам сорук кирген. Сактырга, шуурган мындыг кончуг күштүг эвес, харында кара безин көскү ышкаш апарган. Өөредилге шуудап эгелээн. Танкистерниң белеткели рота командириниң сеткилинге холчок таарышкан. Ынчалзажок ам-даа ажылдаар апаар. Чогум-на ооң дугайында ол комсомол хуралынга чугаалаан:

— Чаңгыс черге черле турбас ужурлуг бис. Сорулгавыс улуг болгай—Октябрьның 60 чыл оюн дайынчы өөредилгеге улуг чедиишкиннер-биле уткуур.

Ол дээрге офицерниң чугаазы-дыр. А солдаттарның бодалы кандыгыл? База-ла мындыг.

— Даарта бөгүнгүзүнден артык кылдыр ажылдаар, өөренир ужурлуг бис—деп, улуг сержант Александр Сундуй-оол өөрүнге чугаалаан. Солдаттар ону бир үн-биле деткээннер.

Адаларының алдарлыг чаңчылдарын оолдары, оолдарының оолдары ынчаар уламчылап, байыдып турарлар.

Ю. САВОСТИН,
шериг журналист. Н шериг кезээ.

Араттың белээ

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Улуг-Хем кожууннуң Көк-Чыраа сумузунуң даргазынга ажылдап чордум. Социализм чурту—ССРЭ-ни хажыдыг дайзындан камгалаар, ону ажып тиилээринге бичии-даа бол дузаламчыны көргүзер дээш бодуун араттарның кайы хире көдүрлүүшкүннүг ажылдап турганы сагыжымда артып калган.

Ооң чамдык чижектери бо. Көк-Чыраа сумузу 182 өрегелиг турду. Маадырлыг Кызыл Шеригге чыгдынган белек: эът, далган, тараа, саржаг, чылыг хеп аймаа, алгы-кеш дээш өске-даа чүүлдерни удаа-дараа чүдүрүп чорудуп турдувус. Чогум чеже хире белектер чыгдынганы уттундура берген-дир. Ынчалзажок эң идепкейлиг араттарның аттары уттундурбаан.

М. Чаш-оолдуң, Т. Хууракtың, М. Түнчүн-Хөөнүң, М. Лопсанның, Д. Опайның, Д. Хууракtың өг-бүлелери болгаш оон-даа өскелер фронтуга эң-не ак сеткилдиг дузалаан. Бо өг-бүлелер хууда малының хөй кезиин фронтуга халаска бергеннер. Максим Чаш-оол кадайы Серенмаа-биле сүмелешкеш, он ажыг инээнден чүгле чаңгысты, 20 ажыг шээр малындан 2 хой, 2 өшкү арттыргаш, өскезин белекке халас бердилер. Серенмаа Согун-ооловна херээженнерни эвилелдеп алгаш, Кызыл Шеригге чылыг хол хаптары даарап, уктар аргыдып турду. Бо өг-бүле дөрт чыл дургузунда 3 муң ажыг акшаны фронтуга дузалаан болгай.

1943 чылда М. Чаш-оол, М. Лопсан-оол, Т. Хуурак, Д. Опай олар сөөлгү аъттарын шеригге белек кылдыр берипкеш, эзерлерин кожууннуң төвүнден чүктеп алгаш келдилер.

Бо хевирлиг чижектерни моон-даа хөйнү чугаалап болур. Фронтуга эң хөй белек берип, кадыг-дошкун дайзынны ажып тиилээринге дузалашкан бодуун араттарның буянныг үлегер-чижээнге амгы салгалдың кижилери чоргаарланып болур.

М. МААЖЫК,
Бии-Хемде пенсионер.

Делгем перспектива

Чурттуң канчаар-даа аажок улуг девискээри —Кара хөрзүннүг эвес зонаны бүгү талалыг хөгжүдериниң 1990 чылга чедир санаттынган программазы амыдыралда план ёзугаар боттанып турар. Черлерни мелиорастаарынга болгаш химизастаарынга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин комплекстиг механизастаарынга салган херекгилер ол крайны чаартып турар. Кара хөрзүннүг эвес черлерниң ажыл-агыйлары өңгу беш чылдың баштайгы чылында күрүнеге барык-ла 27 миллион тонна тарааны берген. Ол болза РСФСР-ниң алган бүгү тарааның бештиң бир кезээ-дир. Суурларын өвүр-хевири чаартынып, колхозчуларның база совхозтар ажылчыннарының чаагай амыдыралы экижип турар.

Ам көдээниң ажыл-ишчилериниң бүгү күжениишкиннери чаа сорулгаларны күүседиринче угланган. 77 чылдың чаагай дүжүдүн алыры, эътти, сүтү бүдүрерин көвүдедири — оларның бөгүнгү сагыш салып турар чүүлү ол.

Чарыштың эгелекчилеринде

ИВАНОВО ОБЛАСТЬ. Улуг Октябрьның 60 чыл оюнуң дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы Ивановонуң механизаторларынга чаа куш-ажылчы көдүрлүүшкүнну болдурган. Техниканы хуусаа бетинде бедик шынарлыг кылдыр септээри дээш чарыштың эгелекчилери боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүседип турар. Хөрзүн болбаазырадыр болгаш чаштырар бүгү машиналарны бүрүн белен белдурган, тракторлар септелгезин графикти мурнады чорудуп турар.

Пестяков районнуң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллективи районнуң ажыл-агыйларында бар бөлүп турар бүгү дериишкиннерни комплекстиг техниктиг ажаалда алырын областа бир дугаарында эгелээн. Тараа ажээп алыр болгаш мал чеми белеткээр машиналарны, тракторларны база автомобильдерни, мал ажылының фермаларының дериишкиннерин хынап көөрүн болгаш септээрин тускайлаан пунктуларга шыңгыы график ёзугаар чорудуп турар.

ЧУРУКТА: район каттыжыышкынының кол инженери Г. А. Рябцев (солагай талазында) биле эргелекчиниң эралакчызы В. В. Нужин септеттинген техниканы хынап көрүп турлар.

И. ДЫНИННИҢ фотозу.

МЕХАНИЗАТОРЛАР НЕМЕЖИР

Часкы хову ажылдарын ажыл-агыйларга чедиишкинниг чорудары механизаторларны баш бурунгаар четчелеп белеткээниинден улуг хамаарылгалыг. Техниканы билир, мергежилдиг кадрларның билиин, күжүн чөп ажыглап, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарындан ажыл-херектиң үре-түңнелдии дорт хамааржыр дугайында совхоз ажылчыннарынга, механизаторларга, бүгү совет улуска СЭКП ТК-ның Чагаазында айыткан болгай.

Ынчангаш бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң дирекциязы, парткому механизаторларны белеткеп четчелээринче кичээнгейни күштелдирген. Совхозтуң төвүнде эрткен чылдың декабрьдан эгелеп механизаторлар өөредир курстарны ажыткан. Ук курстарның сорулгазы — хову ажылдарынга ийиги ээлчегде ажылдаар механизаторларны белеткээри.

Ында 29 кыстар, оолдар хаара туттунган. Олар үшкү класстың трактористери, комбайнерлери деп шыйзылганы алырлар.

Курстарны машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Валерий Ооржак удуртуп турар. Ында өөредилгени организастааны эки, кичээлдер өйшаанда, бедик деңнелге эртип турар. Курсантылар ам 1 ай хире болгаш болур шылгалдаларга кызымаккай белеткенип эгелээннер. Т. Ооржак, А. Ондар, Н. Ооржак болгаш өскелер-даа быжыг билигни алыры дээш чүткүлдүг өөренип турарлар. Курстарның доозукчулары бо чылдың часкы хову ажылдарынга хоочун механизаторлар-биле бир деминг кирлжип эгелээр дээрзинге чигзиниг чок.

Оон аңгыда «Алдан-Маадыр» совхозта Ак-Довурактың ДОСААФ организациязының үшкү класстың чолаачыларын белеткээр салбыры ам үш чыл улаштыр ажылдап турар. Бо чылын ол курстарда 26 аныятар өөренип кирген.

Ол курстарны Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу, аныяк специалист, коммунист Серов Ооржак эки удуртуп турар.

С. Ооржак боду техниканы эки билир, совхозтуң механизаторларының аразында ат-алдарлыг, шыңгыы негелделиг болганындан өөредилгени чедимчелиг чорудуп турар.

З. ОНДАР.
«Алдан-Маадыр» совхоз.

ХАМЫК УЖУР—КАДРЛАРДА

● «Малчын» колхозтуң отчёттуг хуралы ●

Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң бүгү колхозчулары эрткен ажыл-агый чылының түңнелдерин үндүрүп, беш чылдың кийиги чылының сорулгаларын тодаргай чугаалашкан. Малдың чамдык чүзүн аайы-биле баш саны өскен, эът, сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планы күүсеттинген, колхоз 100 баш төрүүр малдарга онаштыр 85 энайны 89 кулунну, Каргының Белде хойжу бригадазы—93 хураганны, Тоолайлыгда өшкү бригадазы 87 анайны, 14 малчыннар 90-дан 104 чедир мал төлүн камгалап алган, 9 хойжу 5—13 тонна сигенни кезип белеткээн, ниитизинин малын өстүрер, ооң продуктулуун көвүдедир, ажаалда, чем магадылалын тургузар талазы-биле хойжулар Тейниң Дамдын, Биче-оол Мочак-оол, Салчак Харлыг-оол, Салчак Тас, Успун Донгак, Самбыр-оол Доржу, Үдүк Калдар, Надажап Калдар, Салчак Метпээ, Раиса Адаш, Салчак Ангырбан, өшкү кадарчылары Хомушку Оюу, Баавыл Кара, Донгак Байлак, чылгычы Моңгуш Сартай-оол болгаш өскелер-даа кызымаккай ажылдааннар.

Күш-ажылчы коллективтерни удуртуп, планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге бригадирлер Салчак Хаттыг-оол, Саая Кара-оол, Иргит Сүге, Саая Конгар-оол, мал эмчилери Саая Маадыр-оол, Кара-Сал Сувак, Ооржак Шагдыр-оол, Ооржак Өшкү-Саар, Шугуур Сарыг-оол олар мурнуку одуругга чоруп келгеннер. Тудугжуларның күжү-биле 25 автомашина кирер гараж, одалга системазы, пионер лагериниң 60 орунуг 2 бажыңы, хой кыргыыр пункт болгаш малдың, чурттаганың өске-даа тудуглары ажыглалга кирген. Тудугжулар Очур Кинишков, Седен Шой-оол, Мөңге Дырыш, Ооржак Домбу, Чамзырын Хензиг, механизаторлар Иргит Каң-оол, Иргит Демир-оол, Чыдым Дадар-оол өскелерден дээре ажылдаан.

Малчыннарның экономиктиг болгаш зооветеринарлыг өөредилгези багай эвес организастаттынган, 37 кижи I, II класстың малчыннары деп атты чедип алган. Чер ажылының культуразын экижиткениниң түңнелинде Чеди-Тейниң көк-сула тарыыр шөлүнүң га бүрүзүнден 13 центнер ногаан масса алдынган, 1975 чыл-биле деңнээрге, 4 центнер хөй болганы ол.

Колхозтуң нииити орулгазының 96,7 хуузу мал ажылындан кирген, арыг орулга 103 муң рубль, бир кижи-хүнүнүң үнези 1975 чылда 3 рубль 11 көпеек турганындан 1976 чылда 3 рубль 63 көпеек, колхозчуларның айда ортумак ажыл төлевири сөөлгү ийи чылда 74—80 рубль болган. Коңшузу «Мөген-Бүрен» колхоз-биле деңнээрге, «Малчын» карылгалыг ажылдаан. Бо ажыл-агыйда кол продуктулуг малдар—хойнуң, сарлыктың баш саны өзүлде чок болуп артпышаан. Хуралга кол зоотехник Д. Доскаарның бодунуң салалынга демдеглээни-биле алырга, эрткен чылын янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораан бүгү малдарның деңкези оларның чаш төлдүнге онаажып турар, ооң байгы-ла чылдагааны Мөңгүн-Тайганың дошкун-ширлиг агаар-бойдузунда-даа эвес, чамдык малчыннарның онаашкан ажылынга ээ-харысалга чогунда, зооветеринарлыг хемчеглерни тускай эртемниглерниң эртемге үндезилеп боттандырып шыдавайн турарында, ажаалда-хайгааралдың, селекция ажылының четпезинде деп миниин чугаалазы-ла шын. Ону колхоз баштаар черниң даргазы С. Очурнуң илеткелинде дараазында фактылар бадыткап турар: оңгу беш чылдың бирги чылында колхоз нииити планга удур чүгле хойнуң безин 1006 башты чедир албаан, 100 төрүүр сарлыкка онааштыр чүгле 59 бызаа алган, чыл дургузунда 3217 улуг, биче мал өлген, ооң иштинде 638 баш харысалга чок чорухтан дудаан, чүүл-бүрү аарыгларга удур мал эмчилери кошкак демисежип турар.

«Кадарчылар хоюн каттыштырып, чидирип-даа турар, ол хиреде ону көрген-билген кижилер чок, чамыржыр-бузуржур. бригадирлер-даа хайгааравас — пат-ла кайгаар кижидир мен, моон мурнунда колхоз, район-даа удуртукчулары аалдарга, мээң-даа өөмге кээп-ле турдулар, ам шуут көзүлбестээни элдептиг чүве»—деп № 2 бригаданың хойжузу Салчак Наадыкпай шүгүмчүлээн.

Колхоз бодунуң аргаларын, курлавырларын, кижи күжүн, техниканы, мал чемин, материалдарны долу, хумагалыг ажыглап шыдавайн турарындан күзенчиг шынарны, ажыктыг чорукту ам-даа чедип албаан. Хой, өшкүден кыргып алыр дүк 1 кг. 100 граммдан шоолуг-ла ашпайн, доктаап турупкан, күрүнеге саткан 487 сарлыктың 4,5 хуузу, 7697 хойнуң 1,4 хуузу деңгүп-ле ортумактан өрү шыдалдецзилиг, чаңгыс башка хамаарыштыр сарлык — 190 кг, хой — 38 кг, өшкү — 33 кг болганы мал ажылының продуктулуунуң чавызын херечилеп турар.

Аныяк малчыннарны шиңнир, кижизидер, ажылга өөредир, быжыглаар, оларның культурлуг амыдырал-чурттаалгазын экижидер дугайында кым-даа чүве чугаалаваалы — хуралдың «кызыы чери» болган. Тоолайлыгның бригадири Саая Кара-оол: «өшкү, сарлык ам удавас төрүүр, ында чаңгыс-даа саймачы чок, белеткеттинмээн, ырак-узак, кадыр-берт черниң кижилеринге эргежок чугула херегледдиң бараанарын негелде ёзугаар колхоз баштаар чери, хамаарышкан организациялар дәрый шиитпирлээр ужурлуг.

Мөңгүн-Тайгада кыштың амгы байдалы бар мал чемин хумагалыг чарыгдаарын негээр турар. Ындыг турбуже, чолаачылар ону орукка төп-чайып, малчыннар болбаазыратпайн, ажык черге малга төп берип, хар, хат-кавысканга алып турар. Бо чорук чамдык кижилер камналга чурумун сагывайн, мал суггарар, чемгерер херекселдер-биле колхоз малчыннарны чедир хандырбайн турарының херечизи-дир.

Ам колхозтуң бригадаларында 14.694 төрүүр хойлардан 6284 хой төрүүр, төлү мендиг, 400 ажыг хой, өшкү чартык-бүдүн азырап турар. Бергедеп турар кодааннарга сиген, минералдыг чемнер чедирилгези, даваннары тастаап хойларга идикчигиштерни дааранарын малчыннар, специалистер улам күштелдирери чугула.

Хуралга хамык-ла ужур — кадрларда, оларның бот-харысалгазында дээн чаңгыс аай хөөннер улажып, беш чыл пааның чедиишкинниг күүседиринге болгаш Октябрьның 60 чыл оюн төлептиг уткуурунга долу шиитпирлиг, ажыл-агыйжы, принципиалдыг саналдар дыңналып, колла чүве күүселдезинден хамааржыр тодаргай доктаалды хүлээп ап, хемчеглерни бадылаан.

М. САЛЧАК.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИЗМНИҢ ТӨӨГҮЛҮГ АРТЫК КҮШТЕРЛИИ

Социалистиг чурттарның эртемнер академияларының удуртукчулары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Москвага ужуражышкынга чугаазы даштыкыда калбак үнелээшкинни хайныктырган.

Социалистиг чурттарның Совет Эвилели-биле эртем харылзаалары онза чедиишкинниг калбарып турар деп, Чехословакияның **«Руде право»** солуну бижээн. Кайы-даа талага ажыктыг ындыг кады ажылдажылганың аажок чугулазын эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн, чүге дээрге, эртемниң аажок улуг аргаларын болгаш эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин социализм база коммунизм тургузуушкунунуң эрге-ажыктарынга таарыштыр чүгле ындыг арга-биле үре-түңнелдиг кылдыр ажыглап болур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы эртемниң бүгү адырларында ажылдап турар эртемденнерге улуг ужур-дузалыг. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының айытканын ёзугаар алырга, марксичи-ленинчи үзел-бодалдың тиилелгезинге эртемниң чугула рольдуун утгуп болбас деп ол солун бижээн.

• • •

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы — программа болур улуг ужур-дузалыг документ-тир деп, Болгарияның **«Земеделско знаме»** солуну онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының барымдаалап хөгжүүр апаар кол сорулгаларын болгаш стратегтиг угланыышкыннарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чырыткылап, аналистиг болгаш сорук кирер айыткан. Эртем шинчилелдериниң калбартыр болгаш ооң ролюн бедидер дугайында ленинчи сагыш салыышкын ооң сөстеринде сиңниккен. Аңы-дүмаа чурттарның эртемденнериниң буянныг миссиязы болгаш оларның кады ажылдажылгазы олар тайбың дээш, айыыл чок чорук болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш демиселде идепкейлиг киржип турарының уламындан улам бедик үнелээшкинни база алган деп ол-ла солун демдеглээн.

• • •

Социалистиг чурттарның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң сорулгалары теоретиктиг шинчилелдерни практика-биле чоокшулаштырарын негеп турар деп, Польшаның **«Трибуна люду»** солуну демдеглээн. Улуг-улуг бүдүн чүүлдерге хамаарыштырган эртем программаларын боттандырары апаа идиг бээр. Эртем талазы-биле делегейге кады ажылдажылга ол программаларны дүрген боттандырарынга боттуг фактор болурун ол солун айытпышаан, социалистиг чурттарда ниитилел эртемнерин хөгжүдеринче, бүгү эртемниң методологтуг үндезиин болур марксизм-ленинизмче улуг кичээнгейни салып турарын сагындырган.

• • •

«Социалистиг чурттарның эртемденнери кижи төрелгетенниң депшилгезиниң херээнде оларга онаажып турар рольга чоргаарланыр эргелиг» деп эге-биле Кубаның **«Хувентуд ребельде»** солуну Л. И. Брежневтиң чугаазының тодаргай допчулалын парлаан.

Социалистиг чурттарның эртемнер академияларының удуртукчуларының баштайгы ужуражышкыны Улуг Октябрьның төрээн чуртунга ооң 60 чыл юбилейин байырлаарының чылында болганы кайгамчык солун болган деп, Моолдуң Эртемнер академиязының Төөгү институдунуң директору **Ш. Нацагдорж** медеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев эртемденнер мурнунга чүве чугаалаан ол факт эртемни хөгжүдеринче, ооң материалдыг баазазын быжыглаарынче социалистиг күрүнеде салып турар аажок улуг рольдуң дугайын чугаалап турар.

• • •

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы эртемчи ажыл-чорудулгаже, социализм чурттарының эртемденнериниң аразынга кады ажылдажылганы калбартырынче Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш совет күрүнениң аажок улуг кичээнгей салып турарының чаа херечизидир деп, сураглыг венгр эртемден академик **П. Тетени** чугаалаан. Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы бистиң чогаадыкчы ажыл-чорудулгавыска чаа калбак перспективаларны ажыдып турар.

Социалистиг чурттарның эртемденнериниң кичээнгейин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чугула сорулгаларже угландырган ол факт алызындан шылгараңгай ужур-дузалыг чүүл-дүр, ол сорулгаларны шиитпирлээри чүгле социалистиг дем каттыштырылгазының эвес, харын ниитизи-биле бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга таарыжып турар. Делегейниң бүгү улустарының сагыш-сеткилин хайныктырып турар айтырыгларны шак ынчалдыр калбартыр көргениндеп социалистиг тургузугнуң төөгүлүг артык күштерлии болгаш ханы чаагай мөзүзү илергейлеттинип турар деп ол эртемден чугаалаан.

(СЭТА).

НИКОЗИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кипрниң президентизи Макариостуң ортулуктуң турк удуртукчуларының бирээзи Р. Денкташ-биле Никозияга чоокта чаа болган ужуражышкыны, аңаа КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхаймның киришкени делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейин бодунче хаара туткан. Кипр болза, кала-даа каттыжып кирбестиң политиказын чорудар федеративтиг, чаңгыс аай, ийи общиналыг, хамаарышпас күрүне болурунуң дугайында ол ужуражышкынга чедип алдынган принципиалдыг дугуржуушкунну бистиң планетавыстың тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштери сеткил ханыышкын-биле уткаан, чүге дээрге олар бо ортулуктуң улузу-биле кады Кипр күрүнениң хосталгазын, хамаарышпас чоруун болгаш бот-эргезин камгалаар дээш чайгылыш чок туржуп турарлар болгай.

Ниитизи-биле кипр айтырыг дижир айтырыгларның бүгү нарын комплекизин Никозияга болган ужуражышкынга дораан-на шиитпирлептери болдунмас турганы черле билдингир. 1974 чылдың чайынында ортулукка болган фашистиг үймээнниң түңнелинде улам нарыыдай берген ол айтырыг таарыштыр шиитпирлеттинмейн артып келген.

Ол чайның халаптыг болуушкуннары Туркияның шериглерин бо ортулукче кииреринге чедиргени, кипр девискээрниң барык 38 хуузу ол шериглерниң контролюнга турарынга, саны 200 муң ажып турар дескеннерниң чидиг айтырыының тыптып келиринге чедиргени билдингир болгай. Кипр экономиказы аар согуушкунну база таварыштырган, ол байдалдан чурт амдыгаа чедир уштунуп ап шыдаваан. А ортулукту херек кырында ийи зона кылдыр чарганы грек болгаш турк киприоттарның кандыг-бир харылзаажылгалар кылырынга мынчага чедир моондактап, ол ийи общинаның аразынга карагзыр болгаш бүзүрешпес чорукту чидигледирип келген.

Киприоттарның боттарының эрге-ажыктарынга чорушкек шак ындыг байдал харын империалистиг күштерниң болгаш НАТО-нуң эрге-ажыктарынга таарыжып турар. Олар харын кипр күрүнениң хамаарышпас догуннаашкынының он алды чартык чылының дургузунда ол ортулукту агрессчи Соңгу атлантика блогунуң Чер ортузу далайның чөөн талазынга плацдармы кылдыр хуулдуруп алырын чүүл-бүрү арга-биле кызыдып келген. Ооң-биле холбаштыр президент Макариос боду Бельгияның «Актюэльт» журналының айтырыгларынга харылап тура тодаргай медеглел кылган. Кипрниң хөй-хөй чылдарда тайбыңга болган чөпшээрежилгеге чурттап келген грек болгаш турк общиналары бир эвес даштыкы холгаарлаашкын турбас чүве болза, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптеринче база дагын ээп кирер эргелиг болур ийик деп ол чугаалаан.

Кипр улустуң ёзулуг өңнүктери — социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары, кипр айтырыг талазы-биле делегейниң төлээлелгелиг конференциязын КНО шугуму-биле чыылдырар дугайында саналды көдүрген Совет Эвилели чогум-на харын ону чедип алырын оралдажып турар. Никозияда үнүп турар «Хараввгі» солун ол саналдың чугулазын онзалап демдеглевишаан, ындыг янзылыг конференция кипр айтырыгның бүгү талаларын — бүгү даштыкы шериглерни ортулуктан үндүрерин-даа, Кипрниң хамаарышпас, бот-эргелиг болгаш бүдүн девискээрлиг турарын делегей шугуму-биле магадылаарын хандырарын-даа шиитпирлээринге таарышкан кара чаңгыс шуулган болур ийик деп бижээн.

(СЭТА).

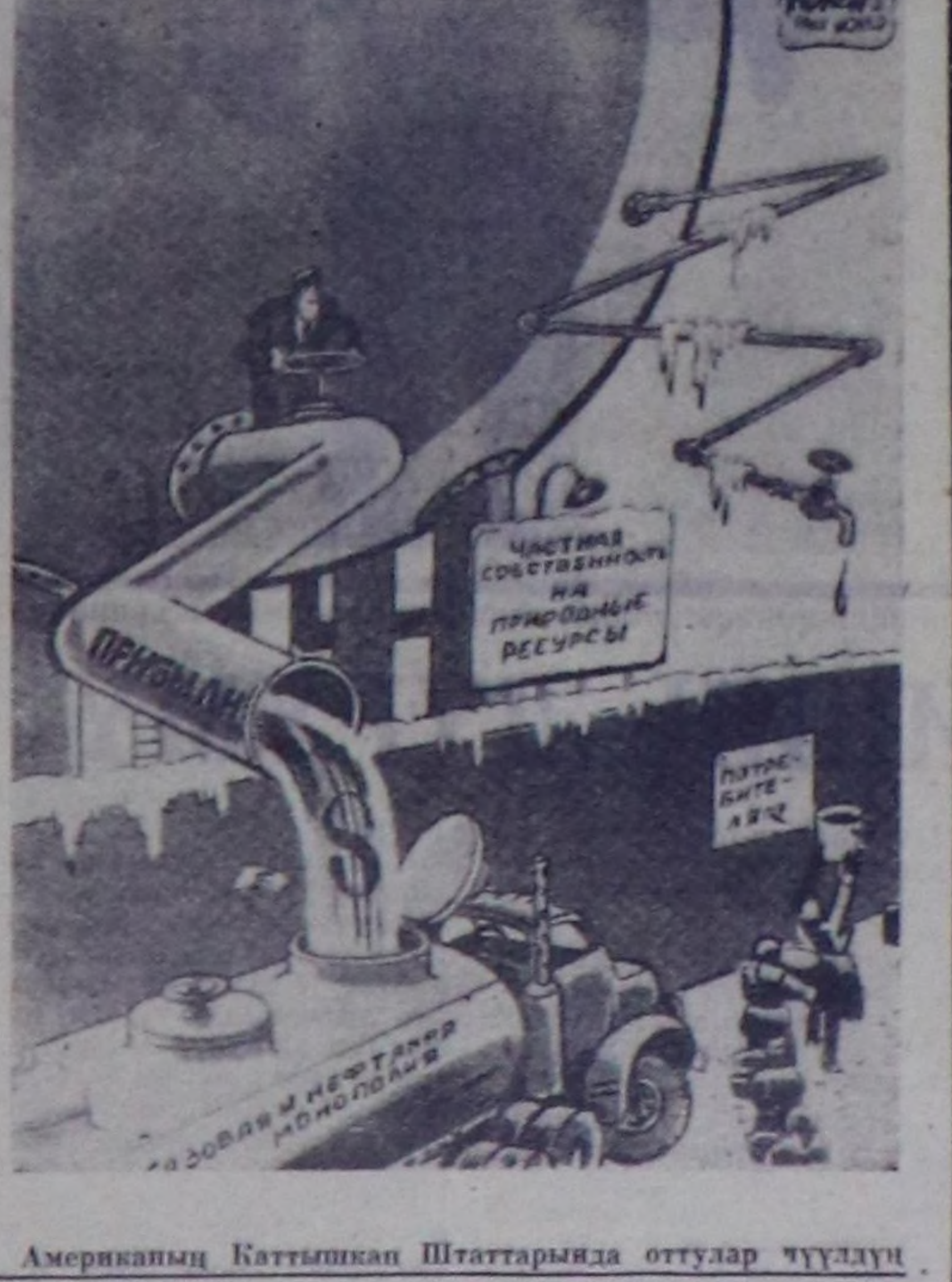

ЧАСТНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ НА ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ
ПРИБЫЛИ
ПОТРЕБИТЕЛЯМ
ГАЗОВАЯ И НЕФТЯНАЯ МОНОПОЛИЯ

Американың Каттышкан Штаттарында оттулар чүүлдүң чедишпестеп турарының ылаптыг чылдагааны болза, артык ажык-кончаа алыры-биле оттулар чүүлдүң чедишпезин кара өжегээр чидиглендирип турар «нефть хааннарының» политиказы болур. Энергетика талазы-биле онза хемчеглер дугайында чоокта чаа хүлээп алган хоойлу оттулар чүүлдү ооң мурнунда турганындан дөрт катап аар өртекке садарының болдунар аргазын нефть монополияларынга берген. Ол политикадан хамыктың мурнунда миллион-миллион бөдүүн американнар качыгдап турар. Санаашкыннардан алырга, бо чылдың чайынынга чедир бажыңнар одалгазы дээш оларның төлээр өрези 15 миллиард долларга өзер. (Солуннардан)

«Дейли уорлд» солундан алган чурук.

СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАЗЫ.

ХАЖЫДЫП КЕЛГЕН

ВЕНА. (СЭТА). Кижиниң эргелерин ГФР-де хөй-хөй чылдарның дургузунда каржызы-биле хажыдып келген, ол чорук КНО-нуң уставынга база ниити Европа чөвүлел хуралының Түңнел актызынга шуут удурланышкак болуп турар деп, герман Компартияның баштаар чериниң кежигүнү Гейнц Ветцель СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. «Социал киржилге» деп адаар чүүл дугайында темага хамаарыштыр Венага болган эртем семинарынга ол киришкен.

1972 чылда «радикал элементилер дугайында» реакцылыг доктаалды хүлээп алганының соонда, чуртка өске бодалдыгларны истеп сүрериниң кажар системазы тургустунган деп, Г. Ветцель чугаалаан.

Сөөлгү үениң дургузунда «шын сеткилдиин хынаарынга» ГФР-ниң 800 муң ажыг хамаатылары таварышкан. 2.000 кижини олар чуртка демократтыг чаартылгалар болгаш социал депшилге дээш туржуп турар дээш ажылдан үндүрген.

БАРЫЫН ЧҮКТҮҢ ДЕТКИМЧЕЗИ-БИЛЕ

АККРА. (СЭТА). Барыын чүк күрүнелериниң идепкейлиг дузаламчызы-биле Мурнуу Африка Республика бодунуң шериг күчүзүн улгаттырарын уламчылавышаан турар деп, Гананың чазак солуну «Дейли грэфик» бодунуң мурнуку чүүлүнде бижээн.

Ядролуг чепсек талазы-биле кады ажылдажылганы санавышаан, Барыын чүктүң бүгү талалыг деткимчезинге даянып алгаш, Преторияның расисчилери ам безин бодунуң ядролуг чепсээн тургузуп ап болурлар деп, солун онзалап айыткан. Кожазында африканчы чурттарже боо-чепсектиг халдаашкыннарны дорт чорударын болдуруп турар Форстерниң даштыкы политиказының агрессчи бүдүжүн кичээнгейге алгаш, мурнуу-африканчы расистерниң баштыңынга ядролуг чепсекти тутсуп бээрин оралдажып турар империалистиг бөлүктерниң кажар аргаларынга тайбыңның күштери удурланыр ужурлуг деп, «Дейли грэфик» айыткан.

Оларның Мурнуу Африка Республикага садып турар атомнуг реакторларын чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар дээш Барыын чүктүң күрүнелериниң бүзүредиишкиннери кымны-даа мегелеп шыдавас деп, ол чүүлде демдеглээн.

Африканы колониализмден болгаш расизмден долу хостаары дээш демиселдиң калбартын чорударынче, Зимбабведе, Намибияда болгаш Мурнуу Африка Республикада национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиирин калбартырынче, Преторияның расистери-биле Барыын чүктүң күрүнелериниң ядролуг дугуржуушкунунга чаңгыс аай фронт боол демиселжиринче Африканың хамаарышпас күрүнелерин «Дейли грэфик» кыйгырган.

АНГЛИЯНЫ БАЗА КАТАП БУРУУДАДЫП ТУРАР

ДУБЛИН. (СЭТА). Англи кара-бажыңнарда хоругдаттырган ирландыларны кара-туразында аажылап турарынга республиканың чазаа сагыш салып турар деп Ирландияның премьер-министриниң парламент секретары Джон Келли медеглээн. Ол айтырыгны англи эрге-чагыргаларының мурнунга Ирландия тургузар деп турарын ол чугаалаан.

Общиналар палатазынга кылган айтырыгга бодунуң бижимел харыызынга Англияның иштики херектер министри М. Рис Ирландияның республика армиязының кежигүннери хоругдаттырганнарны кара-бажыңнар ажылдакчыларының каржы-дошкун аажылап турарының дугайында дыңнадыгны агартырын оралдашкан. Англи кара-бажыңнарда хоругдаттырган ирланд республиканчыларны англи эрге-чагыргалар политиктиг хоругдаттырганнар кылдыр хүлээп көөрүнден ойталап турарын М. Рис бадыткаан. ИРА-ның кежигүннери Соңгу Ирландияда англи терриздээшкинге удурланып турары билдингир болгай.

Англи кара-бажыңнарда хоругдаттырган ирландыларны каржы-дошкун аажылап турарының дугайында дыңнадыг Уолстерде кижиниң эргезин англи эрге-чагыргаларның каржызы-биле үреп турарынга, Соңгу Ирландияның хоругдаткан чурттакчыларын байысаалга үезинде араатан-зыг хилинчектеп турарынга англи эрге-чагыргаларны буруудаткан Ирландияның хомудалын кижиниң эргелерин камгалаарының Европа судун көөрүн үргүлчүлеп турар ындыг үеде көстүп келген.

«Аврора» — Улуг Октябрьның тураскаалы. ЧУРУКТА: Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчизи, Выборг талазының ажылчыны турган, 1920 чылдан бээр СЭКП кежигүнү М. П. Сипозерский корабльдиң алдарлыг революстуг база дайынчы чаңчылдарының дугайын балтийжи-далайжыларга чугаалап тур.

М. БЛОХИН биле С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу.

ЭРТЕНГИ ГИМНАСТИКА

Эртенги шык агаарга үш километр ажыг черге маңнадыпкан аныяк дайынчыларның изиг тыныжы агаарга бусталгаш, дээрже шаңналып, хүн караанга тайлып чораан. Рота спорт шөлүнге келгенде, тараар команда берген. Дайынчылар тыныжын оожургадып, ынай-бээр кылаштажып, каттыржып, аразында чугаалажы бергеннер.

Анаа дайынчы Балдар старшинага кылаштап келгеш:

— Айтырыг салып болур бе, эш старшина?—деп, шериг ёзу-биле чөпшээрел айтырган.

— Болур, салынар даан.

— Эртенниң-не мынчаар маңнадыр чүве болза, кижи шыдажыр чоор бе, эш старшина—деп, солдат чугаалаан.

— Программа ындыг—деп, старшина топтуг харыылаазадаа, бүзүреңчиг харыы берип шыдаар ирги мен бе деп бодундан боду айтырганзыг, чазык хүлүмзүрбүшаан, уламчылаан.—Эге шериг белеткелидир, оон башка черле хоржок. Бо дээрге, хей чүве-дир оолдар, чаңчыга бээр силер. Кызыгаар үрекчилери-биле ийи-үш эвес, а он-он километр ырак черлерге сүржүр апаар таварылгалар турар. Ынчангаш күш-дамыр талазы-биле дадыгылга тоң чугула. Чүгле ол, чээрби эвес, а оон-даа ырак черге оларның-биле пат тургузу сүрүшкеш, чыпшыр чедип, кара күш-биле демисежир таварылгалар кончуг хөй таваржыр.

— Тайбың үеде база ындыг дерзии үрекчилер турар чүве бе?—деп, өске бир дайынчы чугаага киржи берген.

— О, ынча дивенер, оолдар. Ийи аңгы, удурланышкак ниитилел-политиктиг системалар турда, дайын айыылы болбас деп чугаалаар үндезин чок деп Ленин өөреткен. Боду тускайлан ниитилел-политиктиг тургузуглуг күрүне дээрге, кончуг нарын организм-дир деп кончуг допчузу-биле чугаалап болур болбайн аан.

— Ага, ам-на билдим, эш старшина—дээш, анаа дайынчы Балдар карактарын кайгал имирерткен.

— Оон башка, черле хоржок. Кызыгаар уйгу-дыш деп чүве билбес болгай.

Кызыгаар... Чугаалаарга бедүүн, билдингир бо сөсте хөй-ле ханы, ыдыктыг утка сиңген. «Кызыгаар уйгу, дыш деп чүве билбес» деп сөстер анаа дайынчы Балдарның бажынга чөрүлдээлиг бодалдарны доюлдуруп келген: бирде чырыткылыг, бирде дүвүрээзиниг. Чырыткылыг, чүге дээрге, ол өске үе-черге эш-өөрү-биле кады Төрээн чуртун, күрүнезин камгалаарынга белеткенип турар, а сеткил-сагышка дүвүрээзиниг. Чүге дээрге, ыржым-шыпшың дүне каржы-дерзии дайзын-биле сегиржип алза, канчаарыл?...

— А ынчаар тулчуп шыдавас кижи болза, канчаарыл, эш старшина—деп, Балдар салдыкпаан.

Анаа дайынчы Балдарның өөрү оон чиктиг айтырыының алыс утказын билгеш, чир-шон дүшкен.

— Ого, силер ышкаш мындыг экер-эрес дээн чалыы эрлер —дээш, старшина улуг тынып, дайынчыларны эргий көргеш, шириин уламчылаан. —Ындыг чүве кажан-даа турбас. Билбес чүвелерни өөредип каар бис, хөңнүнер чок болза, албадаптар бис. Силерниң Адачуртунар, чонунар мурнунга ыдыктыг албан хүлээлгенер албадаптар. Солдат кижи ылчын, сиилен болбас, ылаңгыя, кызыгааржы дайынчылар. Кижи бүрүзү бодунуң күжүнге, арга-мергежилинге ыяк бүзүреддиг болур ужурлуг.

Ол аразында беш минута эрте берген. Старшина чыскаалыр команда чарлаан.

— Ро-та! Деңнежиңер! Томаанныг! Суладаңар,—деп, старшина командылааш, турникче, туттунуп үнер чадалаже, гимнастика туруштарынче айтып, тайылбырлап чугаалаан. — Дыңнаңар. Бөгүндең эгелээш, баштайгы өөредилге курузунуң бүгү дургузунда, эртенниң-не боларга мергежилгелер кылып, күш-дамыр талазы-биле дадыгар силер. Бо дээрге, дайынчы белеткелдиң база бир кончуг чугула кезээ-дир. Бээр көрүңер дээш, ол чугаазын төндүрүп, шериг хөйлеңин эде-хере тыртпышаан, турник баарынга кашпагай кылаштап келгеш, оон дооразынче көргеш, буттарын кожа базып, чиигеш кылдыр өрү шурап, хей теппеш, турникке ийи кырызынга баартактангаш, чиик эргилип кээп, черже чиик дүже халаан. Старшина ол бүгү шимчээшкин бүрүзүн шын кылырын дайынчыларга тодаргай тайылбырлаан.

— Анаа дайынчы Сулименко, мергежилгени кылыңар!—деп, командир дужааган.

Сулименко ыыт-дааш-даа чок, турган уу-биле чыскаалдан үне баскаш, турник баарынга чаянайндыр кылаштап чедип келгеш, турникче дооразындан хыйыртап көрген.

— Анаа дайынчы Сулименко, ынчаар эвес, чыскаалга катап барып туруп алыңар—деп, старшина шыңгыы дужааган.

— Бирээде, адын кыйгырарга, дайынчы кижи чыскаалга «Томаанныг» деп команда ёзугаар турган, «Мен» деп ыткыр харыылаар. Ийиде, чыскаалдан чөпшээрел ёзугаар дурт-сынын дорт тудуп, хере-хере марштап үнгеш, мергежилге кылыр турушка кээп туруп алгаш, «ындыг-ындыг дайынчы мергежилге кылырынга белен» деп командирге илеткээр. Үште, мергежилгени кылып дооскаш, ол дугайын командирге илеткээш, чөпшээрелин ёзугаар чыскаалга барып туруп алыр. Билдингир-дир бе?

—Шак-ла ындыг ийин, эш старшина—деп, дайынчы тода илеткээн.

— Анаа дайынчы Сулименко!

— Мен—деп, солдат дорт тургаш, чык кылдыр харыылаан.

— Эр-хей! Мергежилгени кылыңар.

— Дыңнадым, эш старшина.

Солдат командириниң айытканын ёзугаар бирги мергежилгени кашпагай, эрестиг күүседип доозуптары билек, старшина дайынчыларны удаа-дараа кыйгыргылаан, бүдүн рота эртенги күш-дамыр сайгарылгазын шалыпкын эртип турган.

А. БУЛАК.

ЭКИ ТУРАЧЫ
ДАВАА

Ооң боду бөдүүн ишчи—
Орук-тудуг мастери.
Чакпыыл октуң деген чери
Чадыккан бол, уттундурбас.
Чаалыг шөлге төккен ханың
Чараш кызыл чечек кылдыр
Хуула берген черни көөр
дээш,
Хуумда хөлзеп чоргулаар
мен.
Төөгүден сураг-чарлыг
Төрел болган Украинага
Аъттыг эвес, самолёттуг
Агаар дамчып четкей-ле
мен.
Амыдырал нүүрү-биле
Кежик-чолду күзевишаан,
Ажыл-ишчи холун тудуп,
Келир өйнү бодап чор мен.

М. ДОРЖУ.

ХЕРЕК ЭМГЕЛЕЛИ БОЛГАШ ОНУ АЖЫГЛААРЫ

Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинге янзы-бүрү айтырыглардыг кижилер хүннүң-не кээп, сонуургаан айтырыгларынга чогумчалыг харыыларны, херелгээн чүүлдерин тып ап турар. Ажылчы чоннуң ол хөй-санныг айтырыгларынга долу болгаш чедимчелиг харыы бээри архивтиң ажылдакчыларындан кол негеттинер. Ындыг болганда хамык ужур албан организация черлериниң херек эмгелелин камчаар кылып чорудуп турарындан кончуг хамааржыр.

Ниитиниң ажыктыг күш-ажылы—совет кижиниң амыдыралынга эң-не чугула чүүл болур. Ынчангаш колхозчу бүрүзү бодунуң кылган күш-ажылы чүгле агар документилерге эвес, харын доктаамал күш-ажыл документизинге демдеглеттинген турзун дээш колхоз баштаар черинден негээр ужурлуг.

Колхозтарның баштаар черлери 1961 чылдың январь 1-ге чедир хуусаада колхозчу бүрүзүнге күш-ажыл дептерин тывыскан турар деп доктаал үнген турган. Ук дептерни шын долдурарынче болгаш ону кадагалаарынче колхоз баштаар черлери, бухгалтериялары шыңгыы кичээнгейин угландырар хүлээлгелиг.

Хөй чылдар иштинде бүдүрүлге черинге ийикпе азы колхоз, совхозтарга ажылдап келген кижилерниң безин пенсияже үнер деп барган үезинде ажыл стажы четпейн баар таварылгалар кайы кобей. Оларның чылдагааны түңнел дизе: ажылдап чораан үезинде күш-ажыл дептерин долдурбааныңда болгаш анаа хамаарышкан, тускай үнген, кирген дужаалдар бижиттинмээнинде азы чангыс сөс-биле чугаалаарга, херек эмгелелинге сагыш салбайн база ооң дугайында бедип бодавайн турганында болур.

1930—1940 чылдар үезиниң документилери Төп күрүне архивинде долу эвес шыгжаттынган. Ол чылдар-биле бо сөөлгү чылдарны дөмейлеп болбас. Амгы үеде херек эмгелелин бедик деңнелге чорудар ужурлуг дээрзин бистиң амыдыралывыс боду-ла көргүзүп турар. Ынчалза-даа чамдык албан организация черлеринде херек эмгелээр талазы-биле тускай өөредип каап ийикпе азы хостап каан кижилер чогундан ол ажыл хожудап турар.

Бистиң республиканың чамдык районнарының архив черлеринде бо ажыл негелдеге дүүштүр тургустунмаан деп болур. Барыын-Хемчик, Таңды райархивтеринде ажыл кончуг куду деңнелде. Ооң ужуру: тускай архив ажылдакчылары болуп ажылдап турар кижилерниң харыысалга чогунда болгаш үргүлчү солчуп турарында. Ол ажылды бедик деңнелге тудар талазы-биле удуртур, баштаар органнарның сагыш салыышкыны негеттинип турар.

Документилер төөгүге улуг ужур-дузалыг, ынчангаш ону кичээнгейге ап турары-даа ол.

Архив черлериниң бир кол сорулгазы документилерни политика, улус ажыл-агыйы, эртем, агитация, пропаганда болгаш культура талазы-биле тускайлап аңгылап, шыгжаап, оларны чоңга бараалгадыры болур.

Архив документилерин үлегерлиг эмгелээри, оларны бүдүн-бүрүн кадагалап шыгжаары улуг ужур-утказы болуп турар. Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинче киргеч херектерни ажыглаарынга эптиг кылдыр дугаарлааш, туруштарының аайы-биле шыгжап турар.

Тургустунган үезиндең эгелээш Кызылда күрүнениң архив чери хөй-хөй албан организацияларга, тускай эртемнигерге, эртем ажылы кылып турарларга, студентилерге улуг дузаны чедирип турар.

Бистиң Төрээн Тывавыстың бут кырынга туруп, өзүп-хөгжүп, сайзырап келгениниң дугайында хөйнү билип ап болур арганы архивтиң шыгжамырында документилер берип турар.

Б. ШИРИН-ООЛ.
Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивиниң эртем ажылдакчызы.

ИРТЫШТА БАЙЫРЛАЛ

Иртышта Сибирьниң хоочун хоорайы Тобольскиге уран чүүлдүң байырлалы болган. Нефтехимиктиг комплекстиң тудугжуларынга чогаадыкчы бүгү организацияларның төлээлекчилери шүлүкчүлер, чогаалчылар, артистер, чурукчулар аалдап келгеннер. Н. Матуковскийниң «Сөөлгү инстанция» деп шиизин областың шии театрының баштай көргүскени ол байырлалдың кол болуушкуну болган.

Бүдүрүлгелерге, тудуг шөлдеринге, өөредилге черлеринге чогаадыкчы ындыг отчёттарны чыл санында чорудар деп шиитпирлээн.

(СЭТА-ның корр.).

Тобольск.

СОНУУРГАКТАРГА
ХАРТЫГА ДУГАЙЫНДА

Чырык өртемчей кырында хартыганы бурудатпас кижи бар бе? Аскыр-дегелер, дилгилер көдээ суурда чурттакчыларның дагааларын, ооң чуургаларын «оорлап» аппаарга, кижилер ол үүлгедигни болганчок-ла хартыгага шамнаап турар болгай. Ийет, азырал куштарның кайы-бирээзи бош чоруур болза, хартыга ону сегирип аптар болдур ийин. Ындыгдаа болза, ол янзы-бүрү хээкчилерни база узуткап турар дээрзин утпас херек.

Хартыга — хүндүс ужар куш. Ол агаарга чиик, дүрген ужар. Хартыгалар узун дыттарга, чалым хаяларга тудуп алыр, а чамдыктарының өөө черде-даа болур-ла.

Хартыганың дыргактары узун, холдары дыңзыг, думчуу чидиг болганындан сегирип алган чемижин ол дораан дойлап алыр. Ооң чамдыктары агаарга ужуп чораан янзы-бүрү куштарны, часкыларны тудуп чиир, өскелери күскелер, өргелер болгаш өске-даа бичии аңчыгаштарга даа туралыг болгулаар.

Бойдуста хартыганың янзы-бүрү 205 хевири бар. Ону делегейниң кайы-даа дивиңге, Антарктидадан болгаш океаннарда чамдык ортулуктардан аңгыда, көрүп болур. Куба эртемден Педро Регалонуң-биле алырга, хартыганың ынакшып болгаш көөр хөңнү чоктап, хопталап болгаш өөренген кижизинге бердинип билир, барык кижиниң дег аажызын делегейниң бүгү-ле орнитологтары кончуг-ла хүндүлээрин айыткан.

Шаандан бээр кижилер хартыгаларны болгаш өске-даа куштарны өөредип алырын күзеп чораан. Оон аңгыда, ол куштар-биле аңнаашкын хүлер вектиң үезинде-ле турганын археологтарның казып тывыышкыннары бадыткап турар. Эрте-бурунгу египет дуганнарының ханаларында ол куштарның дузазы-биле аңнап турарларның чуруу тодазы-биле көстүп турар.

Хартыганың дузазы-биле аңнаашкын XII-XVII вектерде аажок нептерээн турган. Аңчы бооларның тыптып келгени-биле чергелештир ындыг аңнаашкын эвээжээн.

ССРЭ-ниң европа кезээнге аң тудар куштар-биле аңнаашкын бо вектиң эгезинде-ле соксаан. Кара далай эриинде, Грузияда, Киргизияда, Казахстанда болгаш Туркмениянның чамдык черлеринде харын ону ажыглавышаан.

Эзир-биле аңнаан дуржулгалыг аңчы амгы үеде бир хүнде-ле 30-40 дилгини өлүрүп турар болза, хартыгалыг аңчы хүнде 60 чедирип турар.

С. КУХАРЕНКО.

ЧУРУКТАРДА: чемпион В. Гагарин (үстүнде); Тожунуң спортчулары эстафета дамчыдылгазының үезинде.

Спорт
БИАТЛОН

Биатлонга (хаакка маңнавышаан, кара адарынга) Тыва АССР-ниң бирги чери дээш маргылдаа эрткен дыштаныр хүннерде «Тайга» станциязынга болуп эрткен. Анаа Тожу, Тес-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарының, Хову-Аксының Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, «Спартак», «Динамо» спорт ниитилелдериниң командалары киришкен.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде 20 километрге хаакка маңнавышаан, кара адарынга спортчу демисел болган. Анаа биатлонга ССРЭ-ниң спорт мастери, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы Василий Гагарин айыткан хемчээлди 1 шак 18 минутада эрткеш, чемпионнаан. Ооң өөреникчизи Сергей Бабкин—ийиги, «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң спортчузу Владимир Чуруто — үшкү черлерни алганнар.

Команда талазы-биле бирги чер дээш болган маргылдаага Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының шилиндек командазы бирги черни алгаш, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир кубогун чаалап алган. Ийигизин — Хову-Аксының, үшкүзүн — «Динамо» спорт ниитилелиниң командалары ээлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Соңгу флоттуң оглу». Уран-чечен фильм.
11.55—«Кино аян-чоруктарының клуву».
12.55—17.00—Чапсар.
17.00—Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «Агаардан шаап халдаар», «Оларны океаннар манап турар».

КЫЗЫЛДАН

13.00—Симфония оркестриниң концерти.
19.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45—«Бөгүн—Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнү». ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Шериг-Агаар күштериниң Кол командылакчызы авиацияның кол маршалы П. С. Кутаховтуң чугаазы.
20.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.10—Телемедээлер.
20.20—«Авиация маршалы». Документалдыг фильм.
20.30—«Адрези: Кызылдың телестудиязы». Дамчыдылга.
21.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.15—«Белорус вокзалы». Уран-чечен фильм.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—01.45—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА —«Динамо» (Рига). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарларында «Спортлото» тиражы болгаш киноочерк.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга көжүп турар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер.

Агаарның температуразы барыын районнарга 5—10, өскелеринге 13—18. Кызылга 13—15 градус соок болур.

Автоорукгарга чүвениң костуру эки.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Часкы келдирипшкин»** 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.50. **«Мээң билирим болгаш ынак кижилерим дугайында»** 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Оолдар фронтуже чоруп орган»** 9.20, 11.00, 14.25, 16.05, **«Күстүң дүвүрээзиниг айы»** 12.40, 17.45, **«Ынакшыл дугайында чугаа»** 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Офицерлер»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Константин Заслонов»** 15.00, **«Өжээн негээшкини»** (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

КУДА СТРАХОВАНИЕЗИНИҢ ДҮРҮМУ

Совет күрүне ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун улам ынай быжыглаарының база бир дээштиг хевири болур күрүне страхованиезиниң улуг ужур-дузазын кезээде бедии-биле үнелеп келген. Бистиң чуртувуска чоннуң хууда страхованиезиниң сес хевирин боттандырып турган. 1977 чылдың январь айдан эгелеп, хууда страхованиениң чаа хевирин—куда страхованиезин тургускан.

Куда страхованиезин ССРЭ-ниң 20 хардан өрү назылыг хамаатылары (страхование керээзиниң хуусаазы дооступ турар үеде оларның хары 70-ден ашпас ужурлуг) 1-ден 15 хар чедир назылыг уругларынга керээ чарар.

Страхование керээзи чарар кижилер болза уругларының ада-иелери, төрелдери, а ол ышкаш уругларны азырап, өстүрер кижилер (опекуннар) болур.

Страхование хуусаазын уругларның назы-харының болгаш оларның 18 хар чедер үезиниң ылгалын барымдаалап тодарадыр.

Страхование түңүн керээде ады кирген оолга, азы уругга хуусаа төнген соонда төлеп бээр.

Бир эвес страхование керээзинде ады кирген (камгалаткан) уруг страхование үезинде озал-ондакка таварышкаш бертик-бежелге таваржыр болза, аар хораннаашкынга, часкы-чайгы үеде сарыг аарыынга таваржыр, азы полиомиелит деп аарыгга таваржыр болза, ону ол аарыгларга удур база камгалаткан кижи деп санаар.

Үстүнде таварылгаларда камгалаткан уругнуң кадыы баксыраанда аңаа страхование түңүнүң чогуур кезиин төлээр.

Страхование керээзи чарган кижи күш-ажыл кылыр аргазын оскунган таварылгада оларга страхование түңүнүң кезиин-даа төлевес.

Страхование керээзин чарарының үндезини болза тускай чарган кижиниң ат салган билдириишкини болур.

Страхование түңүн керээ чарып турар кижи-биле күрүнениң страхование инспекциязының аразында дугурушканын ёзугаар доктаадыр. Ынчалза-даа оон хемчээли 300 рубльден эвээш эвес болур ужурлуг.

Страхование керээзи чарган кижи баштайгы айның дадывырын төлээн соонда страхование керээзин бижиир, страхование херечилелин ээзинге тыпсыр.

Страхование дадывырын керээ чарган кижиниң хар-назызын, (уругнуң, азы оолдуң хар-назызы маңаа хамаарышпас) страхованиениң хуусаазын болгаш түңүн барымдаалап, ССРЭ-ниң Саң министерствозунуң бадылааны тарифти ёзугаар тургузар болгаш страхованиениң хуусаазының бүгү дургузунда төлээр.

Дадывырны төлээр аргалары:

а) бүдүрүлге, албан, организация черлериниң (колхозтуң) бухгалтериязын дамчыштыр шилчидиишкин-биле;

б) акшаның боду-биле.

Страхование агентизинге (инспекторунга) төлээш, квитанцияны база бижидип ап болур.

Күрүне страхованиезиниң инспекциязының бергени саназылга дептерин ёзугаар ажаалга кассазын дамчыштыр төлеп болур.

Күрстрах инспекциязының адрезинче почта дамчыштыр шилчидип болур.

Страхование дадывырын ай санында-ла, оон сөөлгү хүнүнден орай эвес хуусаада төлээр турар ужурлуг. Бир айның дадывырын чогуур хуусаазында төлеп шыдавайн барган таварылгада, ону дараазындагы айның-биле кады төлээр арганы керээ чарган кижиге берип турар.

Страхование дадывырын чогуур үезинде төлеп турарының дугайын керээ чарган кижи хайгаарап көөр хүлээлгелиг.

Керээ чарган кижи дадывырны шилчидип-даа, акша боду-биле-даа төлеп эгелээн соонда анаа страхование херечилелин тыпсыр.

Страхование дадывырын ийи ай улаштыр төлевээн болза үш дугаар айның баштайгы хүнүнден эгелээш, страхование керээзин күш чок болган деп санаар. Керээ чарган хуусаа алды айдан эвээш эвес хуусаада үргүлчүлээн болгаш дадывырны төлеп келген болза чыгдынган акшаның кезиин керээ ээзинге эгидип бээр.

Керээ чарган кижи боду билдириишкин бижээш, страхование керээзин соксадып болур, бо таварылгада, бир эвес керээ хуусаазы алды ай үргүлчүлээн, дадывырны төлеп турган болза база-ла чыгдынган акшаның кезиин төледип алыр.

Страхование керээзинде ады кирген уруг азы оолга страхование түңүн керээ хуусаазы доозулган соонда, ынчалза-даа өг-бүле тудуп, бадылашкан хүн үнген соонда төлээр. Бир эвес оол азы уруг 25 харга чедир өг-бүле тутпаан болза оларның бижээн билдириишкинин, эргежок чугула документилерин барымдаалап, страхование керээзинде айыткан түңнү 14 хуу немелде-биле дораан төлеп бээр. Бир эвес оол, азы уруг 18 болгаш 25 хар аразында үеде өг-бүле туткан болза страхование түңүн бир долу чыл дээш-ле 2 хуу немеп төлээр.

Страхование керээзи күштүг болуп турар үеде керээ чарган кижи өлген таварылгада страхование түңүн дадывырны төлээн, төлевээнин барымдаалавайн эгидип бээр.

Камгалаткан оол азы уруг кемдээшкиннерге таварышканда (балыгланыры, сөөктер сыйлыры, өрттенири, соокка үжүүрү, булчаанда), хоранныг үнүштерге, химиктиг бүдүмелдерге, эм-таң аймаанга хоранналганда, шынары багай продуктуларга хораннанганда, сарыг аарыы, азы полиомиелит-биле аараанда, бо чүүлдер страхование керээзи күштүг хуусаада болган болза страхование түңүн, азы оон кезиин оларга төлээр.

Бо таварылгада страхование түңүн оолга азы уругга төлээрде, уругнуң азы оолдуң адын бижээш, ажаалга кассазында дептерже шилчидип, төлээр.

Страхованиениң чуруму-биле улам ханы таныжар дизе, база керээ чарар апаарыңарза, бо чүүлдүң дугайын Күрстрахованиениң инспекциязының страхование агентилериниң азы инспекторларындан тодаргай билип ап болур силер.

Хамаатылар! Амыдыралдың страхование керээлерин чарыңар!

КҮРСТРАХОВАНИЕНИҢ ТЫВА АССР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭРГЕЛЕЛИ.

Улуг-Хемниң ыяш ажылагыйы колхозтарга болгаш совхозтарга кыдыын кеспээн маңзаларны кызыгаар чокка садар.

Чагыгны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Енисейниң оң талазы эрии, ыяш болбаазырадыр комбинат, бухгалтерия.**

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тыы 2-23-35, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 118.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00474.